

Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΝ ΤΗ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

II

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ Π.ΔΙΑΘΗΚΗΣ

A'

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

B'

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν ὀλοκλήρου τῆς Π. Διαθήκης¹, αὐτὸς ὁ εἶς² ὑπερβατικὸς καὶ προσωπικὸς Θεός, ὁ «οὐκ ἐξ ὄντων»³ «ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ»⁴ αὐτοῦ, εἶναι ὁ ἐξ ἀγάπης δι' ἐκτάκτου καὶ προσωπικῆς αὐτοῦ ἐπεμβάσεως⁵ ἐν χρόνῳ⁶ «τῆ σοφία αὐτοῦ κατασκευάσας ἄνθρωπον, ἵνα δεσπόζη τῶν ἐπ' αὐτοῦ γενομένων κτισμάτων»⁷. Τὸν δὲ «χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς»⁸ πλασθέντα ἄνθρωπον, εἰς ὃν ὁ Θεὸς «ἐνεφύσησεν πνοὴν ζωῆς»⁹, διακρίνας ἅμα αὐτὸν εἰς «ἄρσεν καὶ θῆλυ»⁹, «ἠλάττωσε...βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους»¹⁰ καὶ «ἐστεφά-

1. Πρβλ. ἐνταῦθα τὴν ἐν σελ. 238 ὑπόσημ. 8 μνημονευθεῖσαν βιβλιογραφίαν, ὡς ἐπίσης HUB. JUNKER, Gott und Mensch im Alten Testament (P 3-4), 1938, WEICHERODT, Man in the Old Testament (StBTh 4), London 1951, J.S. GUERRA, Origen y destino del hombre según la Biblia (CBb 4), Buenos Aires 1960², πρὸς τοῦτους πρβλ. ἰδίᾳ FRANZ DELITZSCH, System der biblischen Psychologie, Leipzig 1861², ἰδίᾳ σελ. 55 ἐξ.

2. Πρβλ., πρὸς τοὺς ἄλλοις, 'Hc. 45₁₂ («ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς, ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν, ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐνετείλαμην»). Πρβλ. 'Hc. 42₅, 45₅, ἐξ., 'Iep. 27, κλπ. Ταῦτα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀλληλοσυγκρουομένας μυθολογικὰς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς 'Εγγύς 'Ανατολῆς, καθ' ἃς ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔργον διαφόρου ἐκάστοτε θεότητος. Προχείρωσ πρβλ. ἐν προκειμένῳ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἰδίᾳ V. MAAG, Sumerische und babylonische Mythen von der Erschaffung der Menschen (ἐν: AsSt 8, σελ. 85-106), 1954.—, Alttestamentliche Anthropogonie in ihrem Verhältnis zur altorientalischen Mythologie (ἐν: AsSt 9, σελ. 15-44), 1955.

3. II Μακκ. 7₂₈.

4. Σοφ. Σολ. 9₁, πρβλ. Ζαχ. 12₁, 'Hc. 42₅.

5. 'Εκτὸς τῶν Γεν. 1₂₆ ἐξ., 2₂ ἐξ., πρβλ. ἰδίᾳ II Μακκ. 7_{28,29}, 'Ιὼβ 10_{8,9} ἐξ., Ψαλμ. 100₃, 119_{7,8}, Σοφ. Σολ. 9₂, Σοφ. Σειρ. 17₁ ἐξ., πρβλ. Σοφ. Σειρ. 15₁₄.

6. 'Ο ἐν χρόνῳ προσδιορισμὸς τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐμφανῆς οὐ μόνον ἐν τῇ α' διηγῆσει (Γεν. 1₁₄ ἐξ.), καθ' ἣν παρίσταται ὡς ἔργον τῆς ἑκτῆς ἡμέρας (ἀνεξαρτήτως τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τῆς κατὰ γράμμα ἐρμηνείας τῆς διηγῆσεως), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ β' διηγῆσει, ἐνθα διαφαίνεται προσπάθειά τις χρονικῆς τοποθετήσεως τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. «ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» (Γεν. 2_{4β}). Πρὸς τοῦτους δὲ πρβλ. 'Ιὼβ 15, («Τί γάρ; Μὴ πρῶτος ἀνθρώπων ἐγεννήθη;» «Ἡ πρὸ θινῶν ἐπάγη;») καὶ 'Ιὼβ 20_{4,38}.

7. Σοφ. Σολ. 9₂.

8. Γεν. 2₇, πρβλ. 'Ιὼβ 10₉, 'Εκκλ. 12₇, Σοφ. Σολ. 7₁, Σοφ. Σειρ. 17_{1,33}₁₀, 'Hc. 64₇.

9. Γεν. 1_{27,52}. Πρβλ. ἐπίσης ἀνωτέρω, σελ. 250, ὑπόσημ. 2 καὶ σελ. 251, ὑπόσημ. 12, ὡς καὶ F. DELITZSCH, μν. ἔργ., σελ. 103 ἐξ.

10. Ψαλμ. 8₆.

νοσεν αὐτὸν δόξῃ καὶ τιμῇ»¹, «ποιήσας» αὐτὸν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»² καὶ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ»³. Ἐντεῦθεν σαφῶς ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ προβάλλεται ὁ ἄνθρωπος ὡς τὸ ἐπὶ γῆς τελειότερον θεῖον δημιουργήμα, δι' οὗ, ὡς κορωνίδος, ἐπιστέφει ὁ Θεὸς τὸ ὅλον αὐτοῦ δημιουργικὸν ἔργον⁴. Ἄπαξ δ' ἔτι ὑπογραμμιστέον εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Π.Διαθήκη ἀπέχουσα καὶ ἐν προκειμένῳ παντὸς μυθολογικοῦ στοιχείου, ἀπολύτως ξένου, ἄλλως τε, καὶ πρὸς τὴν καθαρῶς ἠθικὴν αὐτῆς μονοθεταν, ἀντιδιαστέλλει, αὐστηρῶς μάλιστα, τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπερκοσμίου αὐτοῦ δημιουργοῦ⁵, ἀπὸ τοῦ ὀποίου, βεβαίως, καὶ ἐξαρτᾶται οὗτος, ὡς ἐμφαίνει ἤδη ἡ περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα» καὶ δὴ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν καὶ πρὸ αὐτοῦ⁶ δημιουργηθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πνευματικῶν τε καὶ ὕλικῶν ὄντων, τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦντος κατὰ τὴν Π.Διαθήκην τὸ ἐπιστέγασμα ὀλοκλήρου τῆς δημιουργίας.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ ἐξ ἄλλου εἰς τὴν ἐν τῇ δημιουργίᾳ θέσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αὕτη κατὰ τρόπον κατηγορηματικὸν καθορίζεται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὡς αὐτοτελής, σαφῶς ἄμα διαγραφομένων καὶ τῶν ὀρίων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπολείπεται τῶν καθαρῶς πνευματικῶν ὄντων, ἦτοι τῶν ἀγαθῶν λειτουργικῶν τοῦ Θεοῦ πνευμάτων⁷, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ὅτι οὗτος καταφανῶς ὑπερέχει τῆς ὕλικῆς δημιουργίας καὶ δὴ καὶ τῶν ζώων⁸, ἐφ' ὧν, ὡς πολλάκις ρητῶς ἡ Π.Διαθήκη ἀναφέρει, καὶ ἐξουσιάζει οὗτος⁹. Πρὸς τούτοις ὅμως τὰ ὅρια τῆς

1. Ψαλμ. 8₆.

2. Γεν. 1_{26,27}, 5₈, 9₈, Σοφ.Σολ. 2₂₈, Σοφ.Σειρ. 17₈.

3. Γεν. 1₂₆, 5_{1,18}.

4. Πρβλ., πρὸς τοὺς ἄλλους, Ἰώβ 7₁₇, Ψαλμ. 8₅ ἐξ., 49_{18,21}, Σοφ.Σολ. 2₂₈, Σοφ.Σειρ. 17₈ ἐξ., Ἰεζ. 28₁₂. Περαιτέρω πρβλ. Ἡσ. 33₈.

5. Πρὸς τοὺς ἄλλους, πρβλ. Ἡσ. 31₈, Ἰεζ. 28_{2,19}. Πρβλ. Γεν. 3₈, Ἰώβ 9₂₂, 10_{4,8}, Ψαλμ. 90₃ ἐξ., 100₈, Ἐκκλ. 6₁₀, Σοφ.Σολ. 15_{11,16}, Ἡσ. 40₁₈ ἐξ., 45_{5,12}, 64₇.

6. Περὶ μὲν τῶν ὕλικῶν ὄντων πρβλ. ἐνταῦθα τὰ περὶ τῆς ἐξαήμερου δημιουργίας (Γεν. 1₁ ἐξ.), ἐνθα ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ τελευταῖον τῶν θείων δημιουργημάτων, πρβλ. ἐπίσης Ἰώβ 15₇, 38₄, περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν ὄντων πρβλ. Ἰώβ 38₇.

7. Πρβλ., πρὸς τοὺς ἄλλους, Ψαλμ. 8₈, 104₄, πρβλ. ἐπίσης Π Σαμ. 14₂₀, Ἰώβ 4₁₈ ἐξ. κλπ.

8. Πρβλ. Γεν. 1₂₆ ἐξ., 2₁₉ ἐξ., 9₂ ἐξ., Ψαλμ. 8₁ ἐξ., Σοφ.Σολ. 9₂, 10₂, Σοφ.Σειρ. 17₈ ἐξ. Ἐν προκειμένῳ πρβλ. D.T.ASSELIN, The Notion of Dominion in Genesis 1-3 (ἐν: CBQ 16, σελ. 277-294), 1954.

9. Πρβλ. μὲντις προηγηθεῖσαν ὑποσημείωσιν καὶ J. HEMPEL, Gott, Mensch und Tier im Alten Testament. Mit besonderer Berücksichtigung von Gen 1-3 (ἐν: ZSTh 9, σελ. 241-249), 1931, E.C.RUST, Nature and Man in Biblical Thought, London 1953. Ἐπίσης πρβλ. ἀπὸ τίνος ἐπόψεως F. RÜSCHKAMP, Der Mensch als Glied der Schöpfung (StZ 135, σελ. 367-385), 1939. Εὐστοχος δ' εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς παρατήρησις τοῦ W.EICHHRODT: «...während Tier und Tierleben sozusagen bloss durch den allgemeinen, die ganze Natur durchwehenden Gottesodem gewirkt sind, also nur als Gattung am Leben Anteil haben, empfängt der Mensch durch einen besonderen

ἀνθρωπίνης φύσεως ἐξ ἑσού σαφῶς καθορίζονται, νομίζομεν, καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Π.Διαθήκης περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμολοσίαν Θεοῦ» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ αὐτοτέλεια τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐναντι πάντων τῶν λοιπῶν θείων δημιουργημάτων ἐμφαίνεται ἐτι μᾶλλον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ διὰ τοῦ ὑπὸ τῆς Π.Διαθήκης προσδιορισμοῦ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις εὐρίσκεται εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ κόσμου, μετέχων, κατὰ τὴν ἀρχῆθεν ὑπὸ τοῦ θείου αὐτοῦ δημιουργοῦ θεθεῖσαν ἀναλογίαν¹, τοῦ τε πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, σαφῶς ἐντεῦθεν διακρινόμενος εἰς δύο ἐπὶ μέρους φύσεις, ἥτοι μίαν ὑλικὴν καὶ ἐτέραν πνευματικὴν. Ἐκατέρα, βεβαίως, τῶν φύσεων τούτων, ὡς πολλαχοῦ τῆς Π.Διαθήκης ρητῶς μνημονεύεται, ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις, «πλάσας»² τὸν ἄνθρωπον «ἀπὸ ἐδάφους»³ καὶ «ἐμπνεύσας αὐτῷ ψυχὴν ἐνεργουσαν καὶ ἐμφυσήσας πνεῦμα ζωτικόν»⁴, ἤρμωσεν ἀμφοτέρας τὰς φύσεις ταύτας εἰς θαυμαστὸν ἐνιαῖον σύνολον ἀποτελοῦν τὴν ψυχοσωματικὴν ἐνότητά (ἄνθρωπος)⁵.

Τὰ προμνημονευθέντα ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τὸ διφυῆς τοῦ ἀνθρώπου, περὶ οὗ ὅμως ἀλλαχοῦ τῆς παρουσίας θέλει γίνεαι εἰδικώτερον λόγος, ἀναδεικνύουν τὴν διττὴν σχέσιν καὶ δὴ καὶ συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἑνὸς μὲν πρὸς τὸν μεταλαμπαδεύσαντα εἰς αὐτὸν τὴν ζωαρχικὴν πνευματικὴν ἀρχὴν θεῖον αὐτοῦ δημιουργόν⁶, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ καὶ ἐξαρτᾶται οὗτος, καὶ περαιτέρω πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον, ἐξ ἐτέρου δὲ καὶ πρὸς τὸν ὑλικὸν κόσμον, τοῦ ὁποῦ καὶ κοινωνεῖ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ φύσιν⁷.

Πρὸς δὲ τούτοις τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἐξηγοῦν, νομίζομεν, διατὶ οὐδαμῶς τῆς Π.Διαθήκης ἀναφέρεται ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατὰ παρέκκλισιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ καθορισθείσης ἀνθρωπίνης φύσεως⁸, ἥδη ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου κατασκευῆ ὑπερανθρώπου ἢ ὑπανθρώπου τινὸς ὄντος, ἀποκλειομένων οὕτως ἐκ τῆς Π.Διαθήκης πασῶν τῶν γνωστῶν ἐκ τῆς Ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνα-

Akt Gottes sein Leben, wird also als selbständiges geistiges Ich behandelt und hat darin eine engere Verbindung mit Gott als das Tier» (Theologie des A.T., τόμ. Π/III, σελ.77).

1. Πρβλ. ἐνταῦθα τὸ λίαν διαφωτιστικὸν χωρίον Γεν. 6₈, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς διαταράξεως τῆς ἀρμονικῆς ταύτης ἀναλογίας.

2. Ἡσ. 27₁₁, Ἱερ. 10₁₈ κλπ.

3. Σοφ. Σειρ. 33₁₀.

4. Σοφ. Σολ. 15₁₁.

5. Ὡς ἐμφαίνει, νομίζομεν, τὸ «καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γεν. 2_{7γ}).

6. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. Γεν. 2₇, Π Μακκ. 7₂₂ ἐξ., Ἰώβ 27_{3,32}, 33₄, Ζαχ. 12₁, Μαλαχ. 2₁₅, Ἡσ. 42₅, Ἱερ. 38₁₆ κλπ.

7. Πρβλ. ἡδη Γεν. 2₁₅ ἐξ. Ἐπίσης πρβλ. Ἐκκλ. 3₁₈ ἐξ. κλπ.

8. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, Ψαλμ. 103₁₄ (**Ⲛⲩⲓ** ὁρθῶς ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν

Ο' διὰ τοῦ «πλάσμαν»). Πρβλ. Ψαλμ. 89₄₅.

τολῆς ἢ καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος μυθολογικῶν ἀνθρωπομόρφων τεράτων¹. Ἀντιθέτως μάλιστα, ἀκαταπαύστως ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ διακηρύσσεται ἡ ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ζωῆς οὐσιαστικὴ καὶ κατὰ φύσιν ἰσότης πάντων τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁποῖαν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐμφαίνει ἡδη καὶ ἡ πολλαχῶς πιστουμένη συνειδήσις τῆς ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ κοινοῦ δι' ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους προπατορικοῦ ζεύγους καταγωγῆς ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικὸν χωρίον τῆς Σοφίας Σολομώντος: «*Εἰμι μὲν κἀγὼ θνητὸς ἄνθρωπος ἴσος ἅπασιν καὶ γηγενοῦς ἀπόγονος πρωτοπλάστου²...καὶ ἐγὼ δὲ γενόμενος ἔσπασα τὸν κοινὸν ἄερα καὶ ἐπὶ τὴν ὁμοιοπαθῆ κατέπεσον γῆν πρώτην φωνὴν τὴν ὁμοίαν πᾶσιν ἴσα κλαίων³*».

Ἐξ ἄλλου τὸ χωρίον τοῦτο ἐμφαίνει καὶ τὸ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ πολλάκις ἐπισημαινόμενον «*θνητὸν*»⁴, «*φθαρτὸν*»⁵ καὶ «*μάταιον*»⁶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιγραμματικῶς διατυπούμενον ἰδίᾳ καὶ ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ τῶν Ψαλμῶν: «*ἄνθρωπος ματαιότητι ὠμοιώθη, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιὰ παράγουσιν*»⁷. Αἱ δὲ ἰδιότητες αὗται, περὶ ὧν κατωτέρω εἰδικώτερον ὁ λόγος, συνυφαινόμεναι μετὰ τῆς ὑλικῆς φύσεως⁸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιθέτου τὴν σφραγίδα αὐτῶν ἐπὶ τὴν σκυθρωπὴν ὄψιν τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν Π. Διαθήκην, ἥτις εἶναι ἀντικρυς ἀντίθετος πρὸς τὴν λαμπρὰν ὄψιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «*δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένου*»⁹ ἀνθρώπου.

1. Ο ΘΕΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΠΑΝΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. Τὴν ἐπὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς ἐκ τοῦ ἐνὸς προπατορικοῦ ζεύγους ἀπαρασαλεύτως θεμελιουμένην ἐνόητα τοῦ ἀνθρώπου γένου¹⁰ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀπορρέουσαν ἰσότητα πάντων τῶν ἀνθρώπων σαφῶς ἐκφράζει καὶ ἡ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ εὐρύτατα διαδεδομένη πίστις περὶ τοῦ ὅτι αὐτὸς ὁ Θεός, ὅστις

1. Ἡ ἀρκοῦντως σκοτεινὴ ἀφήγησις Γεν. 6, 1 ἐξ. δὲν εἶναι δυνατόν βεβαίως νὰ προσαχθῇ ὡς μαρτυρία περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων μυθολογικῶν μορφῶν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ὡς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐμφαίνει ἡδη καὶ ἡ παρουσία τοῦ χωρίου Ψαλμ. 82_β, πρβλ. Ψαλμ. 8_β.

2. Σοφ. Σολ. 7₁.

3. Σοφ. Σολ. 7_β.

4. Ἦσ. 51₁₂, πρβλ. Π Μακκ. 9₁₂, Ἰώβ 30₂₃, Παροιμ. 3₁₃, 20₂₄, Σοφ. Σολ. 7₁, 9₁₄, 15₁₇.

5. Π Μακκ. 7₁₆, Σοφ. Σολ. 9₁₅.

6. Ψαλμ. 62₁₀, Σοφ. Σολ. 13₁.

7. Ψαλμ. 144₄. Πρβλ. ἐπίσης τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, ὡς καὶ Ἰώβ 14, 1 ἐξ., Ψαλμ. 39_β ἐξ., 89₄₉, 90_β ἐξ., Ἦσ. 2₂₂, 40_β ἐξ. κλπ.

8. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. Ἰώβ 10₉, Ψαλμ. 103₁₄ ἐξ., Σοφ. Σειρ. 10₉.

9. Ψαλμ. 8_β. Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ψαλμοί, οἵτινες παρέχουν τὰς δύο ἀντικρυς ἀντιθέτους ἡψεις τοῦ ἀνθρώπου (Ψ. 8 καὶ Ψ. 144), δίδουν ἀπάντησιν εἰς τὸ κοινὸν ἀμφοτέρων ἐρώτημα: «*Τί ἐστὶν ἄνθρωπος;*» (Ψαλμ. 8_β, 144_β).

10. Πρβλ. J. de FRAINE, Adam und seine Nachkommen, Köln 1962.

ἐδημιούργησε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον καὶ δὴ «ἐπλασεν»¹ αὐτὸν ἐκ τοῦ «χοῶς»¹ καὶ «ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ»¹ τὴν θείαν αὐτοῦ ζωαρχικὴν «πνοήν»¹, μεταλαμπαδεύσας οὕτως εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν πνευματικὴν ἀρχήν, εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις διὰ μέσου τῶν αἰώνων, κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε μυστηριώδη τρόπον ἐνεργῶν², «ἐκτίσε πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»³. Ἡ δὲ πίστις αὕτη περιτράνωσ διαδηλοῦται καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς λόγοις τῆς μητρὸς τῶν 7 παιδῶν: «Ὁὐκ οἶδ' ὅπως εἰς τὴν ἐμὴν ἐφάνητε κοιλίαν, οὐδὲ ἐγὼ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐχαρισάμην καὶ τὴν ἐκάστου στοιχείωσιν οὐκ ἐγὼ διεεργόθμισα τοιγαροῦν ὁ τοῦ κόσμου κτίστης, ὁ πλάσας ἀνθρώπου γένεσιν...»⁴. Πρὸς τούτοις ἀξία ὑπομνήσεως εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ περιβεβλημένη χαρακτηριστικῶς τὸ ἔνδυμα τῆς ἀνθρωποπαθοῦς ἐκφράσεως υἱϊκῆ, θὰ ἐλεγέτις, ὁμολογία τοῦ ἀνθρώπου τῆς Π. Διαθήκης πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ δημιουργόν: «Κύριε, πατήρ ἡμῶν σύ, ἡμεῖς δὲ πηλός, ἔργον τῶν χειρῶν σου πάντες»⁵, ἐκφραζομένη ἐνίοτε καὶ διὰ τοῦ «αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλάσαν με»⁶.

Εἰδικώτερον ὅμως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι κατὰ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν ὀλοκλήρου τῆς Π. Διαθήκης «ὁ πλάσας τὰ πάντα»⁷ Θεός, ὡς ἡ «πηγὴ ζωῆς»⁸, εἶναι «ὁ πλάσας ἐν κοιλίᾳ»⁹ πάντα ἄνθρωπον. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ κάτωθι ἀποκαλυπτικοὶ λόγοι τοῦ Ἰώβ, τοὺς ὁποίους ἀπευθύνει πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ δημιουργόν: «Ὡσπερ γάλα μὲ ἤμελξας, ἐτύρωσας δὲ μὲ ἴσα τυρῶ¹⁰ δέσμα καὶ κρέας μὲ ἐνέδυσας, ὁστέοις δὲ καὶ νεύροις μὲ ἐνεῖρας...»¹¹. Μάλιστα δὲ αὐτὸς ὁ Θεός εἶναι, συμφώνως πρὸς τὰς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεις τῆς Π. Διαθήκης, ἐκεῖνος ὅστις «ἐξήγαγεν ἐκ κοιλίας»¹² μητρὸς αὐτοῦ τὸν ἄνθρωπον καὶ «ὡς ἐποίησεν ἡμῖν τὴν ψυχὴν ταύτην»¹³, «διδόσας πνοήν»¹⁴ εἰς ἕνα ἕκαστον καὶ «πλάσ-

1. Γεν. 2₇.

2. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, Ψαλμ. 103_{14α}, 139₁₅ ἐξ. («οὐκ ἐκρύβη τὸ ὄστον μου ἀπὸ σοῦ, ὃ ἐποίησας ἐν κρυφῇ, καὶ ἡ ὑπόστασίς μου ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς· τὸ ἀκατέργαστον μου εἶδοσαν οἱ ὀφθαλμοὶ σου...») καὶ Ἐκκλ. 11₅.

3. Ψαλμ. 89_{48β}. Πρβλ. Ἰώβ 31₁₅, 33₆, Μαλαχ. 2₁₅. Περαιτέρω πρβλ. ἐπίσης Γεν. 4_{1,26}, 18₁₀ ἐξ., 25₂₁, 29₉ ἐξ., 33₃₈₅, 30_{2,6,8} κλπ.

4. Π Μακ. 7₂₂ ἐξ.

5. Ἡσ. 64₇, πρβλ. Ἡσ. 45₁₁ ἐξ.

6. Ψαλμ. 119₇₈, πρβλ. Ἰωβ. 10_{9,8,8}, Ψαλμ. 138₈. Περαιτέρω πρβλ. Δευτ. 32₆, Ψαλμ. 100₉, 139₅, Σοφ. Σειρ. 33₁₈, Ἡσ. 27₁₁, Ἰερ. 18₆.

7. Ἰερ. 10₁₈, 51₁₈.

8. Ψαλμ. 36₁₀.

9. Ἰερ. 1₅, Ἰώβ 31₁₅, πρβλ. Ἡσ. 44₂₄, 49₅.

10. Ἰώβ 10₁₀.

11. Ἰβ. 10₁₁, πρβλ. Ψαλμ. 139₁₅ ἐξ., Σοφ. Σολ. 7₁ ἐξ.

12. Ἰώβ 10₁₈, Ψαλμ. 139_{18β}.

13. Ἰερ. 38₁₈, πρβλ. Σοφ. Σολ. 8_{18β}, 15_{11β}.

14. Ἡσ. 42₅, πρβλ. Ἰώβ 27₉, 32₈, 33₄, Ἐκκλ. 12₇, Ἡσ. 57₁₈, 63₁₁.

σαν πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ»¹. Ἄλλὰ καὶ περαιτέρω ὁ Θεὸς, ὅστις «ἔδωκεν στόμα ἀνθρώπων»² καὶ «ἐκτίησάτο τοὺς νεφροὺς»³ ἐνὸς ἐκάστου, ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ἐπίσης ὡς «ὁ φυτεύσας τὸ ὄσος»⁴ καὶ ὡς «ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν»⁵ καὶ δὴ καὶ ὡς «ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας»⁶ τῶν ἀνθρώπων. Σημειωτέον δ' ἐν προκειμένῳ, ὅτι τὰ μόλις ἐκτεθέντα ἰσχύουν διὰ πάντα ἄνθρωπον ἀσχέτως φύλου ἢ καταγωγῆς⁸, μὴ ἐξαιρουμένου, βεβαίως, οὐ μόνου τοῦ χριστοῦ βασιλέως⁷, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ ἀπὸ κοιλίας μητρὸς ἀφωρισμένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ὑψιστον χαρισματικὸν ἀξίωμα προφήτου⁹, ὡς πιστοῦται ἰδίᾳ καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς ἀρκούντως σαφοῦς χωρίου: «Οὐδεὶς γὰρ βασιλεύων ἐτέραν ἔσχεν γενέσεως ἀρχήν, μία δὲ πάντων εἰσοδος εἰς τὸν βίον ἕξοδος τε ἴση»⁹. «Ὅθεν εἶναι εὐλογον καὶ τὸ ἔχον τὴν ἐφαρμογὴν του ἐνταῦθα ἐρώτημα τοῦ Ἰώβ, εἰς ὃ οὗτος δίδει καὶ τὴν ἀπάντησιν: «Πότερον οὐχ ὡς καὶ ἐγὼ ἐγενόμην ἐν γαστρὶ καὶ ἐκείνοι γεγόνασιν; Γεγόναμεν δὲ ἐν τῇ αὐτῇ κοιλίᾳ»¹⁰.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων δύναται τις, νομίζομεν, νὰ αἰτιολογήσῃ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδέποτε εὔρεν εἰσοδὸν ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ, τῇ καταυγαζομένη ἐκ τῆς ἡθικῆς μονοθείας καὶ τῆς ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὑπ' αὐτῆς διαπνεομένης ἀνθρωπολογικῆς διδασκαλίας, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς τῆς Ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνατολῆς λαοῖς εὐρύτατα διαδεδομένη ἀντίληψις περὶ ὑφισταμένης οὐσιαστικῆς διακρίσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων¹¹. Ἐναντι δὲ τῶν ἰδεῶν τούτων τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῆς περιβάλλοντος ἡ Π.Διαθήκη ἀντιτάσσει τὴν ἀποτελοῦσαν τὸν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως κανόνα διδασκαλίαν αὐτῆς περὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντι κόσμῳ κατὰ φύσιν ἰσότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὅποια καὶ ἐξισώνει κατ' οὐσίαν τὸν ἄνθρωπον ἀσχέτως φύλου, ἡλικίας ἢ καταγωγῆς. Ὡς ἐκ τούτου θεῖω, θὰ ἔλεγέ τις, δικαίωματι ἕκαστος ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν βαρυσήμαντον διακλήρουξιν τοῦ Ἰώβ: «Πνεῦμα

1. Ζαχ. 12₁, πρβλ. Παροιμ. 24₁₂ («ὁ πλάσας πνοὴν πᾶσιν»).

2. Ἐξ. 4₁₁.

3. Ψαλμ. 139₁₈, (πρβλ. τὴν ἐν προκειμένῳ χρῆσιν τοῦ **קַיִן**, ἐνταῦθα ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ «πλάσσω», «δημιουργῶ» καὶ οὐχὶ τοῦ «κτεῖναι»).

4. Ψαλμ. 94₉, πρβλ. Παροιμ. 20₁₂ («Ὁδὸς ἀκούει καὶ ὀφθαλμὸς ὁρᾷ Κυρίου ἔργα καὶ ἀμφότερα»).

5. Ψαλμ. 33₁₅.

6. Οὕτω π.χ. πρβλ. Ἰώβ 33₈, Σοφ.Σολ.7,ἔξ., Σοφ.Σειρ. 33₁₀, πρβλ.Παροιμ.14₃, κλπ.

7. Πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, προχείρως πρβλ. Ἱερ. 38₁₈, ἐνθα ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα Σεδεικίας λέγει: «Ζῆ Κύριος, ὃς ἐποίησεν ἡμῖν τὴν ψυχὴν ταύτην...».

8. Ἱερ. 1₈, πρβλ. Σοφ.Σειρ. 49₇.

9. Σοφ. Σολ. 7_{ἔξ}.

10. Ἰώβ 31₁₇, πρβλ. Ἰώβ 33₈.

11. Πρβλ. H.FRANKFORT, Kingship and the Gods. A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature, Chicago 1958³, ἰδίᾳ σελ. 339ἔξ., 342 ἔξ. κλπ. Προχείρως πρβλ. ἐνταῦθα Ν.Π.ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ἡ θεσις τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ Π.Δ., I. Εἰσαγωγικά, σελ. 134ἔξ. κ.θ.

θεῖον τὸ ποιῆσάν με, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἢ διδασκουσά με»¹, ἦτις, μάλιστα, ἀπαξ ἔτι ὑπογραμμίζει περιτράνωσ τὴν ἀξίαν αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μιᾶς ἐκάστης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ δὴ καὶ προσωπικότητος². Ἡ ἀξία ἕμως αὕτη τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «πλασθέντος»—κατὰ τὴν προσφιλῆ καὶ βαθυστόχαστον τῆς Π.Διαθήκης ἔκφρασιν—ἀνθρώπου οὐ μόνον ὡς ἐμψύχου σώματος, ἀλλὰ καὶ ὡς προσωπικότητος, διαλάμπει ἰδίᾳ ἐν τῇ εἰδικώτερον κατωτέρω ἐξετασθησομένῃ διδασκαλίᾳ τῆς Π.Διαθήκης περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πράγματι εὐγλώττως ἐμφαίνει τοῦτο καὶ ἡ ἐξῆς, δίκην θείου καταστατικοῦ χάρτου τῆς ἀξίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, τιθεμένη λίαν χαρακτηριστικῶς εἰς τὸ στόμα τοῦ Θεοῦ καὶ δημιουργοῦ τοῦ τε πρώτου ἀνθρωπίνου ζεύγους καὶ παντὸς ἀνθρώπου κατηγορηματικῆ διαβεβαίωσις: «ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον»³. Ἐξ ἄλλου δὲ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἰσότης τῶν ἀνθρώπων σαφῶς, ἐπίσης, ἐκφράζεται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τοῖς εὐθύς ἀκολουθῶν ἐξετασθησομένοις τεχνικοῖς ὅροις τῆς Π.Διαθήκης πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας «ἄνθρωπος», οἱ κυριώτεροι τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως πρὸς δῆλωσιν οὐ μόνον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ βασιλέως.

2. ΟΡΟΙ ΔΗΛΩΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ «ΑΝΘΡΩΠΟΣ». Τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ὑπεμφαίνουν, νομίζομεν, ἀπὸ τινος ἐπόψεως καὶ οἱ πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐννοίας «ἄνθρωπος»⁴ ὑπάρχοντες ἐν τῷ ἑβραϊκῷ τῆς Π.Διαθήκης κειμένῳ τεχνικοὶ ὅροι, οἱ συνηθέστεροι, καὶ σπουδαιότεροι τῶν ὁποίων εἶναι οἱ **אָדָם**, **אֱנוֹשׁ**, **אִישׁ** καὶ **אָדָם**, οἱ δύο τελευταῖοι ὅμως ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς λοιπὰς γνωστὰς αὐτῶν σημασίας. Οὕτως ἡ ἐκ τῆς γῆς καταγωγή καὶ ὁ πρὸς αὐτὴν σύνδεσμος τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ γενικῶς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ δὴ καὶ ἡ ὕλική καὶ φθαρτὴ αὐτοῦ φύσις, ὡς καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀπορρέουσα στενὴ τοῦ ἀνθρώπου συγγένεια πρὸς τὴν ὕλικὴν δημιουργίαν, σαφῶς ἐκφράζεται διὰ τοῦ καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν⁵ ἐξετασθέντος **אָדָם**⁶, ὅπερ ὑπενθυμίζον τὴν β'

1. Ἰώβ 33₄. Προφανῶς οἱ Ο' ἀνέγνωσαν τὸ **בִּי** («διδάσκω»), ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ Μωσῶρ. κειμένῳ ὑπάρχοντος **הִי** («ζωοποιῶ»): ἄραγε ἐπηρεασθέντες ἐκ τοῦ Ἰώβ 32₈;

2. Προχείρως πρβλ. ἐνταῦθα P.VOLZ, Die Würde des Menschen im Alten Testament (ἐν: FS G.Wehrung,σελ.1-8), 1940, W.EICHRDIT, Man in the Old Testament, ἰδίᾳ σελ. 35ἔξ.

3. Γεν. 9₆.

4. Ἐκτὸς τῶν λεξιμῶν τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης τῶν W.GESENIUS καὶ L.KÖHLER, πρβλ. ἐνταῦθα καὶ A.DILLMANN, Handbuch der alttestamentlichen Theologie...,σελ. 352, E.JACOB, Théologie de l' Ancien Testament...,σελ.127ἔξ., P.van IMSCHOOT, Théologie de l' Ancien Testament, τόμ. II, σελ. 1ἔξ. κλπ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 257 καὶ ὑποσημ. 1. Ἐν προκειμένῳ πρβλ. J.de FRAINE, Adam und seine Nachkommen...,σελ. 121ἔξ.

6. Ἐν τοῖς πρωτοκανονικοῖς τῆς Π.Διαθήκης βιβλίοις ἀπαντᾷ 539κις.

άνθρωπολογικὴν διήγησιν, μεθ' ἧς ἄλλως τε καὶ ἀρρήκτως συνδέεται, ἀποδίδεται, σημειωτέον, ἐνδεικτικῶς ὑπὸ τῶν Ο', ἔστιν ὅτε, διὰ τε τοῦ «θνητός»¹ καὶ δὴ διὰ τοῦ «γηνγενής»². Ὡς γνωστὸν δὲ τὸ **Q̄T̄N̄** μεταφράζουν οὗτοι ἐν μὲν τῇ α' διηγῆσαι διὰ τοῦ «ἄνθρωπος»³, ἐν δὲ τῇ β' διηγῆσαι διὰ τοῦ «'Αδάμ»⁴ καὶ διὰ τοῦ «ἄνθρωπος»⁵. Ὑπὸ τὸ φῶς τῶν δύο τούτων ἀνθρωπολογικῶν διηγήσεων τὸ **Q̄T̄N̄** ἀρκούντως ἐμφανῶς χρησιμοποιεῖται ὡς ὄρος σημαίνων γενικῶς τὸν ἄνθρωπον καθ' ὅλου, ἦτοι τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐνῶ τὸν ἐπὶ μέρους ἄνθρωπον δηλοῖ τὸ **Q̄T̄N̄-Ḳ̄B̄**⁶, μεταφραζόμενον ὑπὸ τῶν Ο' σχεδὸν πάντοτε διὰ τοῦ «κὶός ἀνθρώπου»⁷, ἔστι δ' ὅτε ὅμως καὶ διὰ τοῦ «ἄνθρωπος»⁸.

Τὴν αὐτὴν περίπου ἔννοιαν πρὸς τὸ **Q̄T̄N̄** ἔχει καὶ τὸ σπανιώτερον αὐτοῦ ἀπαντῶν **Ḳ̄B̄N̄**⁹, ὅπερ οὐδέποτε συνδεόμενον μετὰ τοῦ ἄρθρου συναντᾶται κυρίως ἐν τοῖς ποιητικαῖς τῆς Π. Διαθήκης τεμαχίαις. Τὸ δὲ **Ḳ̄B̄N̄** ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν Ο', ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διὰ τοῦ «ἄνθρωπος»¹⁰, ἐμφαίνει ἐνίοτε λίαν χαρακτηριστικῶς τὸν ἀδύνατον, τὸν θνητὸν καὶ γενικῶς τὸν πεπερασμένον ἄνθρωπον¹¹. Τοῦτο ἄλλως τε ὑποδηλοῖ ἤδη ἢ ἐκ τοῦ ἄπαξ λεγομένου **Ḳ̄B̄N̄**¹² ἔτυμολόγησις αὐτοῦ καὶ δὴ ὁ ἐν συνωνυμικῷ παραλληλισμῷ συνήθης τοῦ **Ḳ̄B̄N̄** σύνδεσμος μετὰ τε τοῦ **Q̄T̄N̄**¹³ καὶ τοῦ **Q̄T̄N̄-Ḳ̄B̄**¹⁴, ἀντίστοιχον τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ

1. Παροιμ. 3₁₉, 20₂₄ κλπ.

2. Ἱερ. 32₂₀, Ψαλμ. 49₃ (**Q̄T̄N̄-Ḳ̄B̄**), πρβλ. Σοφ. Σολ. 7₁.

3. Γεν. 1₂₆ ἐξ. Πρὸς τοὺς ἄλλους, πρβλ. A. BENTZEN, *Messias - Moses redivivus-Menschensohn* (ATHANT 17), Zürich 1948, 181α σελ. 12 ἐξ., 37 ἐξ. κλπ. Ἐπίσης πρβλ. τὴν συζήτησιν τῶν A. BENTZEN καὶ E. SJÖBERG, «Adam» og «Menneskene» (ἐν: STT 27, σελ. 166-168), 1951.

4. Γεν. 2_{18:19,20,21,22,23,25}.

5. Γεν. 2_{5β,7,8,15,18}.

6. Πρβλ. **Q̄T̄N̄ Ḳ̄B̄ T̄N̄** («θυγατέρες ἀνθρώπων») Γεν. 6_{2,4}.

7. Ἀριθ. 23₁₉, Ἰώβ 16_{21,25,35}, Ψαλμ. 8_{5,80,18}, 146₃, Ἱσ. 51₁₂, Ἱερ. 49_{18,88}, 50_{40,51,48}, Ἰεζ. 2₁₋₄₇ (93κις), Δαν. 8_{17,10,18} ✠

8. Ἱσ. 56₂.

9. Ἐν τῷ Μασσὼρ. κειμένῳ ἀπαντᾷ 42κις. Ἐν τοῖς ἀραμαϊκῶν τεμαχίαις τῆς Π. Διαθήκης γίνεται 24κις χρῆσις τοῦ **Ḳ̄B̄N̄** (πρβλ. Δαν. 2_{10,28,48,49} κλπ).

10. Πρβλ. ὅμως Ἱσ. 56₂ («ἀνήρ»), πρβλ. καὶ κατωτέρω.

11. Πρβλ., πρὸς τοὺς ἄλλους, Ἰώβ 10_{4,14,19,25}, Ψαλμ. 9_{20,21,90}, Ἱσ. 13₁₂, 24_{8,33}, 51₁₂. Πρβλ. Ἰώβ 40₅ («ἄνθρώπινος») καὶ Ἰώβ 43₉ («μετάφραστον»).

12. Π. Σαμ. 12₁₅ ✠

13. Πρβλ. Ψαλμ. 73₅, Ἱσ. 13₂, πρβλ. ἐπίσης Ἰώβ 36₉₆ (**Q̄T̄N̄-Ḳ̄B̄**).

14. Πρβλ. Ἰώβ 25₆, Ψαλμ. 8₅, Ἱσ. 51_{12,56,2}, πρὸς τοῦτοις πρβλ. Ψαλμ. 90₃ (**Q̄T̄N̄-Ḳ̄B̄N̄**), ὡς ἐπίσης καὶ τὸν συνωνυμικὸν παραλληλισμὸν τοῦ **Ḳ̄B̄N̄** πρὸς τε τὸ **Ḳ̄B̄** (Ἰώβ 10₄) καὶ τὸ **Ḳ̄B̄** (Ἰώβ 10₆).

ἄπαξ λεγόμενον **שׁוֹנֵן**¹. Ἀξία δὲ ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ **שׁוֹנֵן** ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ **הִיָּה** ἀφ' ἐτέρου πρὸς ὑπογράμμισιν τῆς μεταξὺ τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ τῆς Π.Διαθήκης καὶ τοῦ πεπερασμένου ἀνθρώπου ὑφισταμένης διαφορᾶς², ὡς ἄλλως τε συβαίνει τοῦτο καὶ προκειμένου περὶ τοῦ **דָּן**³. Ἐξ ἄλλου δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παροραθῇ τὸ γεγονός, ὅτι πρὸς δῆλωσιν τοῦ φθαρτοῦ καὶ θνητοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικώτερον τοῦ πεπερασμένου τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀπορροεῦσης ἀπείρου διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ ἀπολύτως πνευματικοῦ Θεοῦ τῆς Π.Διαθήκης οἱ Ο' εἰσάγουν μόνον ἐν τῇ μεταφράσει τῆς βίβλου Ἰώβ τὸν ἀρχαιοπρεπῆ καὶ προσφυέστατον ἐν προκειμένῳ ὄρον «βροτός»⁴, δι' οὗ ἀποδίδουν τό τε **שׁוֹנֵן**⁵ καὶ τὸ **דָּן**⁶, ὡς ἐπίσης ἄπαξ καὶ τὸ **רָשָׁע**⁷, περὶ οὗ κατωτέρω εἰδικώτερον ὁ λόγος. Οὕτω δ' ἐπιμαρτυρεῖται ἡ ἡδὴ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπισημανθεῖσα στενὴ ἐννοιολογικὴ συγγένεια τῶν ὄρων **דָּן** καὶ **שׁוֹנֵן**.

Πρὸς τούτοις, ὡς εἴπομεν καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης παραγράφου, τὴν ἐννοιαν «ἄνθρωπος» ἐν τῷ ἑβραϊκῷ τῆς Π.Διαθήκης κειμένῳ ἐμφαίνουσι ἐπίσης οἱ συνήθως οὕτως ἀποδιδόμενοι ὑπὸ τῶν Ο' ὄροι **שׁוֹנֵן**⁸ καὶ **רָשָׁע**⁹, ἐκ παραλλήλου, βεβαίως, πρὸς τὴν κυριολεκτικὴν ἐκάστου αὐτῶν σημασίαν¹⁰. Ἀμφότεροι δὲ οἱ ὄροι οὗτοι ἀπαντοῦν πολλάκις ὡς συνώνυμοι τοῦ **דָּן**¹¹. Οὕτω τὸ **שׁוֹנֵן** τίθεται

1. Ψαλμ. 14₄ ❖
2. Πρβλ. Ψαλμ. 9₂₀ ἐξ., ὡς καὶ εὐθύς κατωτέρω.
3. Πρβλ. λίαν χαρακτηριστικῶς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἰδίᾳ Ἰεζ. 28_{2,9}.
4. Πρβλ. π.χ. Ἰώβ 14₁ («βροτός γὰρ γεννητός γυναικὸς ὀλιγόβιος...»), πρβλ. Ἰώβ 14₁₀, 34₁₅, ὡς ἐπίσης καὶ Ἰώβ 4₁₇ («μὴ καθαρὸς ἔσται βροτός ἐναντίον Κυρίου»), πρβλ. Ἰώβ 9₂, 15₁₄, πρὸς τούτοις Ἰώβ 10₄ («ἢ ὡσπερ βροτός ὄρᾶ, καθορᾶς»), πρβλ. ὁμοίως Ἰώβ 32₈ («ἀλλὰ πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς...»). Ἐν ὅλῳ τὸ «βροτός» ἀπαντᾷ 17κις.
5. Πρβλ. Ἰώβ 4₁₇, 9₂, 15₁₄, 28_{4,18}, 32₈ κλπ.
6. Πρβλ. Ἰώβ 14_{1,10}, 32₈, 34₁₅, 36₂₈.
7. Ἰώβ 10₄ ❖
8. Πρβλ. Γεν. 4_{1,11}, 4_{4,15,17}, 49₆. Ἔξ. 11₇, 19₁₈, Λευιτ. 20₉, 22₁₄, 24₁₀, Ἀριθμ. 14₁₅, Δευτ. 24₇, 27_{15,26}, Ψαλμ. 4₈, 25₁₂, 34₁₈, 38₁₅, 49₈, 62₄ κλπ.
9. Πρβλ. Ἀριθμ. 24_{8,15}, Ἰώβ 14₁₄, Ψαλμ. 52₉, 88₅, 89₄₉, 94₁₂, 127₆, 128₄, Ἰερ. 17_{6,7} κλπ.
10. Ὡς γνωστὸν τὸ μὲν **שׁוֹנֵן** σημαίνει ἐν πρώτοις «ἄνηρ» (πρβλ. Γεν. 2₂₁, ἐνθα ὑπὸ τῶν Ο' ἀποδίδεται διὰ τοῦ «ἄνθρωπος»), τὸ δὲ **רָשָׁע** «νέος», «ἰσχυρὸς ἀνήρ» (πρβλ. Παροιμ. 30₁₈) κλπ.
11. Οὕτω π.χ. πρβλ. καὶ τὸν συνωνυμικὸν παραλληλισμὸν τῶν **שׁוֹנֵן** καὶ **דָּן** ἐν Ἀριθμ. 23₁₉, Ἦσ. 31₈ κλπ. Ἐπίσης πρβλ. τὸν συνωνυμικὸν παραλληλισμὸν τοῦ **רָשָׁע** πρὸς τε τὸ **דָּן** (Ἰώβ 14₁₀, 33₁₇, Θρ. 3₂₉, πρβλ. Ἰώβ 16₂₁ (**דָּן**-**רָשָׁע**)) τὸ **שׁוֹנֵן** (Ἰερ. 22₈₀, 23₉) καὶ τὸ **שׁוֹנֵן** (Ἰώβ 4₁₇, 10₆).

ἔστιν ὅτε πρὸς διάκρισιν οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ ζῴου¹, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ², ἐνῶ οὐδὲ ὅλως σπανία εἶναι καὶ ἡ χρῆσις τοῦ **שִׁנְיִן**³ εἰς τινὰς περιπτώσεις, δηλοῦντος ἴσως τὸν ἰσχυρὸν ἄνθρωπον⁴. Τὰ αὐτὰ περίπτου ἔχουν τὴν ἐφαρμογὴν των καὶ προκειμένου περὶ τοῦ σπανιωτέρου **רַבִּי**, ὅπερ ἐνίοτε χρησιμοποιεῖται καὶ κατὰ τὴν ἀντιδιαστολὴν τοῦ πεπερασμένου ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης⁵. Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς συνεκδοχικοὺς τεχνικοὺς ὄρους, δι' ὧν ἐπίσης ἐμφαίνεται ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ ἡ ἔννοια «*ἄνθρωπος*», σημειοῦμεν ἐναυῦθα ὅλως ἰδιαιτέρως τό τε **רַבִּי** καὶ τὸ **שִׁנְיִן**, περὶ ὧν ὁμοῦς ἀλλαχοῦ τῆς μετὰ χεῦρας πραγματείας διεξοδικώτερον ὁ λόγος.

3. ΤΟ ΔΙΦΥΕΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. Ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, κατὰ τὴν ἀντίληψιν ὀλοκλήρου τῆς Π. Διαθήκης, τὸ διφυὲς αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι, ὡς ἄλλως τε πολλάκις ἐν τοῖς πρόσθεν ὑπεδηλώθη⁶, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχετικῶν τῆς Π. Διαθήκης μαρτυριῶν ὁ ἄνθρωπος μετέχει, κατὰ σταθερὰν πάντοτε ἀναλογίαν καθορισθεῖσαν, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τοῦ θείου αὐτοῦ δημιουργοῦ, τοῦ τε ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἐπὶ δὲ τοῦ σπουδαίου τούτου προβλήματος⁷ τῆς ἀνθρωπολογίας οὐ μόνον τῆς Παλαιᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης θεωροῦμεν ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ὅπως ἐφεξῆς στρέψωμεν ἔστω καὶ διὰ βραχέων τὴν προσοχὴν ἡμῶν.

Περὶ τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου ὁμιλεῖ ἐν πρώτῳ ἀρκούντως παραστατικῶς ἡ θεμελιώδης β' ἀνθρωπολογικῆ διήγησις⁸, ἥτις σαφῶς διακρίνει δύο

1. Ἐξ 11₇, Ψαλμ. 22₇ κλπ.

2. Ἀριθμ. 23₁₉, Ἰὼβ 9₂, 12₁₀, 32₁₃, Ὡσ. 11₉, Ἡσ. 31₉ κλπ.

3. Πρβλ. Ψαλμ. 4₉, ἐπίσης τὸν πρὸς τὸν **שִׁנְיִן** συνωνυμικὸν παραλληλισμὸν

αὐτοῦ (πρβλ. Ψαλμ. 62₁₀).

4. Πρβλ. τὸν παραλληλισμὸν πρὸς τὸ **שִׁנְיִן** (Ψαλμ. 49₉). Πρβλ. Θρ. 3₃₃.

5. Πρβλ. Ἰὼβ 4₁₇, 10₅, 16₂₁, 22₂, 33_{17,29}, 34₉, Ψαλμ. 37₂₈, Παροιμ. 20₂₄, Θρ. 3₃₅.

6. Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 403.

7. Πρὸς τοὺς ἄλλοις, πρβλ. ἐναυῦθα W.EICHRÖDT, *Theologie des A.T.*, τόμ. II/III, σελ. 84ἔξ., 97ἔξ., L.KÖHLER, *Theologie des A.T.*, σελ. 123ἔξ., P.HEINISCH, *Theologie des A.T.*, σελ. 130ἔξ., P.van IMSCHOOT, *Theologie de l'Ancien Testament*, τόμ. II, σελ. 2ἔξ., 35ἔξ., E.JACOB, *Théologie de l'Ancien Testament*, σελ. 128ἔξ., T.C.VRIEZEN, *Theologie des A.T. in Grundzügen*, σελ. 171ἔξ. Πρὸς τοὺς αὐτοὺς πρβλ. A.R.JOHNSON, *The Vitality of the Individual in the Thought of Ancient Israel*, Cardiff 1949, ἰδία σελ. 7ἔξ., J.PEDERSEN, *Israel. Its Life and Culture*, τόμ. I/II, London-Copenhagen 1946², ἰδία σελ. 170ἔξ., H.W.ROBINSON, *Hebrew Psychology* (ἐν *PB*, σελ. 353-382), 1925, G.PIDOUX, *L'homme dans l'Ancien Testament* (CTh 32), Neuchâtel-Paris 1953, σελ. 9ἔξ., πρβλ. καὶ κατωτέρω.

8. Γεν. 2₇.

ἐν τῷ ἀνθρώπῳ φύσεις ἐκθέτουσα, ὡς γνωστὸν, τὰ τῆς σταδιακῆς δημιουργίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μιᾶς ἐκάστης τῶν φύσεων τούτων, διὰ τὴν ἀποτελέσειν τοῦ ἀνθρώπου εἰς «ψυχὴν ζῶσαν»¹. Πρὸς τούτοις ὅμως, ὡς θέλομεν ἐν τῇ πορεία τῆς παρούσης ἐρεύνης διαπιστώσει, τὸ διφυές τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ μακρᾶς σειρᾶς ἀνθρωπολογικῶν χωρίων ἐκ πλείστων ὄσων βιβλίων τῆς Π.Διαθήκης², ἔνθα μάλιστα γίνεται λόγος οὐ μόνον περὶ τε τῶν ἐπιμέρους φύσεων καὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχολογικῆς ἐνότητος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ καὶ τῶν πνευματικῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων.

Ἐνταῦθα ὅμως κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως περιορισθῶμεν εἰς τὴν σύντομον μνείαν χαρακτηριστικῶν τινῶν χωρίων σχετικῶν πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν πρόβλημα. Οὕτως ἔχοντες ὡς βάσιν τὴν β' ἀνθρωπολογικὴ διήγησιν δυνάμεθα, νομίζομεν, εὐκόλως νὰ διακρίνωμεν γενικῶς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος χωρία εἰς δύο ομάδας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐμφανίζει σαφῆ ἰδεολογικὴν συγγένειαν πρὸς τὴν β' διήγησιν, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας ἐν προκειμένῳ καὶ διατελεῖ, ἡ δὲ δευτέρα, ἀκολουθοῦσα ἰδίαν κατεύθυνσιν, μόνον ἐμμεσον ἐξάρτησιν ἐκ τῆς β' διηγήσεως προδίδει. Ἡ δευτέρα αὕτη ὁμάς τῶν εἰρημένων χωρίων ἀναδεικνύουσα τὸ διφυές τοῦ ἀνθρώπου ὑπογραμμίζει ἅμα καὶ τὸν ὑφιστάμενον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρμονικὸν σύνδεσμον μεταξὺ ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως. Ἐν τοῖς χωρίοις δὲ τούτοις, ἔνθα, σημειωτέον, ἐναντίον τῶν ἀβασίμων ἀντιρρήσεων ἐνίων συγχρόνων ἐρευνητῶν³, τὸ μὲν **רִשְׁוֹן** ἐμφανίζει τὸ ὑλικὸν μέρος, τὸ δὲ **נְשָׁמָה** τὸ πνευματικόν, ἀποδιδόμενα ἀντιστοίχως ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σῶμα» ἢ «σάρξ» καὶ διὰ τοῦ «ψυχῆ», ὁ ἀνθρώπος παρίσταται ἀναμφιβητῆτως ὡς ψυχολογικὴ ἐνότης καὶ ἀπληρτισμένον τι σύνολον. Χαρακτηριστικὰ δὲ παραδείγματα τοιούτων χωρίων εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τό τε ψαλμικόν· «Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω· ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχῆ μου. Ποσαπλῶς σοι ἡ σάρξ μου ἐν γῆ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ καὶ ἀνύδρῳ»⁴ καὶ τὸ ἰωβειον· ἀναλαβῶν

1. Γεν. 2,7.

2. Προχείρως πρβλ. ἐνταῦθα Γεν. 35₁₈, Π Σαμ. 1₉, I Βασ. 17₁₇ ἐξ., II Μακκ. 6₈₀, 7₂₂ ἐξ., 15₁₀, Ἰὼβ 4₁₉ ἐξ., 13₁₄, 14₂₂, 27₈, 32₈, 33₄, 34₁₄ ἐξ., Ψαλμ. 63₂, 78₈₉, 103₁₄ ἐξ., 2₈, 146₄, Ἐκκλ. 12₇, Σοφ. Σολ. 1₄, 8₁₉ ἐξ., 9₁₈, 15₁₁, 16₁₄, Ἡσ. 10₁₈, 34₈, Ἰεζ. 37_{8,11} κλπ.

3. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ ἰδίᾳ τὰς ἐπόψεις τοῦ C. TRESMONTANT Essai sur la pensée hébraïque (LD 12), Paris 1953, σελ. 87 ἐξ. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, G. PIDOUX, μν. ἔργ., ἰδίᾳ σελ. 18 ἐξ. Τὰς δὲ ἐπόψεις αὐτάς δὲν ἐδίστασε νὰ υιοθετήσῃ καὶ ὁ I. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ, Βιβλικὴ Θεολογία καὶ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία (ἐν: ΓρΠαλ. 46, σελ. 82-88), 1963 παρατηρῶν μάλιστα καὶ τὰ ἐξῆς: «Πρέπει ὡσαύτως νὰ τονισθῇ, ὅτι εἰς τὴν Βίβλον δὲν ἀπαντᾷ ἡ μεταφυσικὴ διαρχία μεταξὺ ὑλικοῦ στοιχείου (σώματος) καὶ υπεραισθητοῦ (ψυχῆς), ἀλλὰ ἀμφότεραι αἱ ἔννοιαι («σῶμα» καὶ «ψυχῆ») περιλαμβάνονται εἰς τὸ πλάτος τοῦ βιβλικοῦ ὅρου «σάρξ» (σελ. 82).

4. Ψαλμ. 63₂, πρβλ. Ψαλμ. 84₂.

τάς σάρκας μου τοῖς ὁδοῦσιν, ψυχὴν δέ μου θήσω ἐν χειρὶ»¹, ὡς καὶ τὸ τῶν Παροιμιῶν «τῆ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ποιεῖ ἀνηρ ἐλεήμων, ἐξολλύει δὲ αὐτοῦ σῶμα ὁ ἀνελεήμων»². Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς δευτεροκανονικοῖς τῆς Π. Διαθήκης βιβλίοις ὑπάρχει σειρὰ ἑβραίων σχετικῶν μαρτυριῶν, ἐξ ὧν παραθέτομεν τὸ λίαν διαφωτιστικὸν χωρίον τῆς Σοφίας Σολομῶντος· «παῖς δὲ ἡμῶν εὐφροῆς ψυχῆς τε ἔλαχον ἀγαθῆς, μᾶλλον δὲ ἀγαθὸς ὢν ἦλθον εἰς σῶμα ἀμίαντον»³, ὡς καὶ τὸ τοῦ Π Μακκαβαίων· «... τοῦ θανάτου σκληρὰς ὑποφέρω κατὰ τὸ σῶμα ἀλγηδόνως μαστιγούμενος, κατὰ ψυχὴν δὲ ἠδέως διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον ταῦτα πάσχω»⁴. Ἀξία δὲ ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ ἐν τῷ κεφ. 10 τοῦ Ἡσαίου σωζομένη σήμερον πολιᾶς ἀρχαιότητος λακωνικὴ ἔκφρασις «ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκός»⁵, ἥτις κατ' ἐπέκτασιν ἐκ τῆς ἀρχικῆς καὶ κυριολεκτικῆς αὐτῆς σημασίας δηλοῦσα καὶ ἐπὶ πραγμάτων τὸ σύνολον, εὐγλύττως ὁμιλεῖ, νομίζομεν, περὶ τῆς ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαίαν τοῦ Ἰσραὴλ ἐποχῆν κρατούσης συνειδήσεως περὶ τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου.

Πρὸς τοῦτοις ὅμως λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν χωρίων τῆς πρώτης ομάδος, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαία εἶναι κατ' ἀρχὴν καὶ ἡ ἀκόλουθος περὶ τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου μαρτυρία τοῦ κεφ. 6 τῆς Γενέσεως: «Καὶ εἶπεν ὁ Κύριος ὁ Θεός· Οὐ μὴ καταμελήνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας...»⁶. Τὸ σαφές τοῦτο χωρίον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐμφανῶς ἀντιδιαστέλλον μεταξὺ **רִשְׁוֹן** («σαρκός») καὶ **רוּחַ** («πνεύματος») δηλοῖ ἅμα ὅτι ἡ κατ' ἐξοχὴν θεία τὴν καταγωγὴν πνευματικὴ καὶ ζωαρχικὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρχὴ ἀποχωριζομένη τῆς ὕλικῆς φύσεως συνεπάγεται τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἰπὸ τὸ φῶς λοιπὸν τῆς τε β' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως καὶ δὴ καὶ τῶν προμνημονευθέντων χωρίων τῆς δευτέρας ομάδας δυνάμεθα ἤδη ἐνταῦθα νὰ καταλήξωμεν εἰς ἀσφαλές συμπέρασμα περὶ τοῦ ὅτι, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς Π. Διαθήκης, ἐν τῷ διφυεῖ ἀνθρώπῳ ἡ μὲν ἔνωσις τοῦ πνευματικοῦ μετὰ τοῦ ὕλικου στοιχείου ἀναδεικνύει αὐτὸν εἰς ἀποτετελεσμένον ὄλον καὶ κατὰ τὴν γνωστὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν εἰς «ψυχὴν ζῶσαν»⁷, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ ἀρμονικοῦ τούτου συνδέσμου, δηλ. τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑφισταμένης ψυχο-

1. Ἰὸβ 13₁₄. Πρβλ. ἐπίσης Ἰὸβ 14₂₂ («ἀλλ' ἢ αἱ σάρκες αὐτοῦ ἤλγησαν, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐπένησεν») κλπ.

2. Παροιμ. 11₁₇.

3. Σοφ. Σολ. 8₁₉εξ. Πρβλ. ἐπίσης Σοφ. Σολ. 4₄, 9₁₅, 15₁₁, 16₁₄ κλπ.

4. Π Μακκ. 6₈₀. Πρβλ. ἐπίσης Π Μακκ. 15₈₀ κλπ.

5. Ἡσ. 10₁₈ (**רִשְׁוֹן רִשְׁוֹן שָׁרֵשׁ**).

6. Γεν. 6₉. Πρὸς τοῦτοις πρβλ. καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν συναφές πῶς χωρίον Ἰὸβ 7₉ («καὶ ἐρησθήσθι οὐκ εἰσα, πνεῦμα πορευόμενοι καὶ οὐκ ἐπιστρέφον»).
7. Γεν. 2₇ (**רוּחַ שָׁרֵשׁ**).

σωματικῆς ἐνότητος, ἐπιφέρει τὸν θάνατον αὐτοῦ καί, ἵνα ἐπικαλεσθῶμεν ἐν προκειμένῳ τὴν κατατοπιστικὴν μαρτυρίαν τῶν Ψαλμῶν, «ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ...»¹.

Εἰδικώτερον ὅμως τὰ μόλις παρατεθέντα χωρία διευκρινίζουν δύο ἐτι σπουδαῖα σημεῖα. Καὶ ἐν πρῶτοις κατὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν τῆς Π.Διαθήκης, ὁ Θεός, ὁ καὶ δοτὴρ τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς², εἶναι ἐκεῖνος ὅστις καὶ ἀνακαλεῖ αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ὅποτε καὶ ἐπέρχεται ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ σειρὰ τῶν σχετικῶν χωρίων τῆς ὁμάδος ταύτης, ὁμιλούντων ἅμα σαφῶς καὶ περὶ τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἐν οἷς τὸ τε ψαλμικόν· «ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστέψουσιν»³ καὶ δὴ καὶ τὸ ἰώβειον· «εἰ γὰρ βούλοιο συνέχειν καὶ τὸ πνεῦμα παρ' αὐτῶ κατασχεῖν, τελευτήσει πᾶσα σὰρξ ὁμοθυμαδόν, πᾶς δὲ βροτὸς εἰς γῆν ἀπελεύσεται, ὅθεν καὶ ἐπλάσθη»⁴. Τὸ δεύτερον σημεῖον εἶναι ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ κρατοῦσαν πίστιν, ἡ κατὰ τὸν θάνατον διάλυσις τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος τοῦ διφυοῦς ἀνθρώπου σημαίνει ἅμα τὴν ἐπιστροφὴν ἐκατέρου τῶν στοιχείων τῆς ἐνότητος ταύτης εἰς τὰ ἐξ ὧν ἐλήφθησαν καί, ὡς λίαν χαρακτηριστικῶς λέγει ἐν προκειμένῳ ὁ Ἐκκλησιαστής· «...ἐπιστρέψει ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψει πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτόν»⁵.

Ἔθεν, μεθ' ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, δυνάμεθα, νομίζομεν, νὰ εἴπωμεν, ὅτι κατὰ τὰ σχετικὰ τῆς Π.Διαθήκης δεδομένα ἡ ψυχοσωματικὴ ἐνότης τῆς διφυοῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἀποτελεῖ κατάστασιν ὕφισταμένην μόνον ἐν τῇ ἐπιγεῖῳ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου, διαλυομένην δὲ κατὰ τὸν θάνατον. Τοῦτο ἄλλως τε πιστοῦται καὶ διὰ τῆς σειρᾶς ἐκείνων τῶν χωρίων τῆς δευτέρας ὁμάδος, ἔνθα μάλιστα, ἀντὶ τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς **פִּיט** («πνεῦμα») τῶν μόλις προηγθέντων χωρίων, μνημονεύεται τὸ πνευματικὸν συστατικὸν **שָׁדַי**, ὀρθῶς, ὡς θέλομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ διαπιστώσει, ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν Ὁ' διὰ τοῦ «φυχή». Οὕτω δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀγνοηθοῦν ἐνταῦθα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἰδίᾳ καὶ τὰ ἐξῆς δύο συγγενῆ χωρία, ἥτοι τὸ τῆς Γενέσεως· «ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἀφιέναι αὐτὴν τὴν φυχήν—ἀπέθνησκεν γάρ...»⁶ καὶ τὸ τῆς Π Σαμουήλ· «...στήθι

1. Ψαλμ. 146.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 258έξ., 405έξ.

3. Ψαλμ. 90₉ («μη ἀποστρέψης ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσων καὶ εἰπας· ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἀνθρώπων»), Ψαλμ. 104₂₉. Πρβλ. ἐπίσης Ψαλμ. 31₆.

4. Ἰώβ 34₁₄έξ. Πρβλ. Σοφ.Σειρ. 17₁.

5. Ἐκκλ. 12₇. Πρβλ. Γεν. 3₁₉, Ψαλμ. 90₉α.

6. Γεν. 35₁₈. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ Α.Μ.ΗΑΒΕRΜΑΝΝ, The Tomb of Rachel and the Term **שָׁדַי** (ἐν: Tarbiz 25, σελ. 363-368), 1955-56 (ἑβραϊστὶ μετ' ἀγγλικῆς περιλήψεως).

δη ἐπάνω μου καὶ θανάτωσόν με, ὅτι κατέσχε με σκότος δεινόν, ὅτι πᾶσα ἡ ψυχὴ μου ἐν ἐμοί»¹. Σημειωτέον δ' ὅτι αἱ νέαι αὐται, ἐξ Ἰσου πρὸς τὰς προηγηθείσας, σαφεῖς καὶ σπουδαῖαι μαρτυρίαι προσδιορίζουν τὴν ἔννοιαν τῆς **ψ̄χ̄** («ψυχὴ»), ὡς τοῦ πνευματικοῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ὑπάρχει «ἐντὸς»² τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εὐθὺς δὲ ὡς «ἐξέληθη»³ αὐτοῦ, δηλ. χωρισθῆ τοῦ ὕλικου συστατικοῦ, ἐπέρχεται ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου. Ἄρα καὶ ἡ **ψ̄χ̄** τῶν τελευταίων τούτων χωρίων, ὡς ἐπίσης τό τε **π̄τ̄** τῶν μόλις προηγηθέντων καὶ ἡ **π̄ψ̄**⁴ τῆς β' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως, συνδέεται ἀρρήκτως, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Διαφωτιστικώτερον ὅμως εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν διὰ τοῦ Ἡλιοῦ ἀνάστασιν τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας ἐν Σαρεπτᾶ χωρίον τῆς I Βασιλειῶν, ὅπερ μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρει καὶ τὰ ἀκόλουθα· «...καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Κύριον καὶ εἶπε· Κύριε, ὁ Θεὸς μου, ἐπιστραφήτω δὴ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαρίου τούτου εἰς αὐτόν»⁵ «καὶ ἤκουσε Κύριος ἐν φωνῇ Ἡλία καὶ ἐπεστράφη ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαρίου πρὸς ἔγκατον αὐτοῦ καὶ ἔζησεν»⁶. Τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον προσθέτει καὶ ἕτερον τι σημαντικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν παρούσαν ἔρευναν περὶ τοῦ διφυοῦς, ὅτι δηλ. ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπαναφορὰ⁷ τῆς **ψ̄χ̄** εἰς τὸ ἄνευ αὐτῆς νεκρὸν ἀνθρώπινον σῶμα ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι τὴν ἀρμονικὴν ἐπανασύνδεσιν τῶν δύο συστατικῶν τῆς διφυοῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ τὴν ἐκ νέου ἀνάδειξιν αὐτῆς εἰς ψυχασωματικὴν ἐνότητα. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐξῆς χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ὑμολογικὴ διακήρυξις τῆς Σοφίας Σολομῶντος: «Σὺ γὰρ ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχεις καὶ κατάγεις εἰς πύλας ἄδου καὶ ἀνάγεις»⁸.

Ἐκ πάντων τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν διαπιστωθέντων καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πλήθους, μάλιστα δὲ καὶ τῆς ἀδιαφιλονικήτου σαφηνείας τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν αὐτῶν τούτων τῶν πηγῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης, ἀγόμεθα εἰς τὸ ἀβίαστον συμπέρασμα, ὅτι τὸ διφυές τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἀποτελεῖ τὴν αὐθεντικὴν διδασκαλίαν τῆς Π. Διαθήκης, τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπο-

1. II Σαμ. 1₉.

2. Ἡ μετάφρασις τῶν Ο' ἔχει, «ἐν ἐμοί», δι' οὗ αὕτη ἀποδίδει πιστῶς τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **יְנִי**.

3. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ τὴν λίαν χαρακτηριστικὴν χρῆσιν τοῦ ῥήματος **לָקַח**, περὶ οὗ ὅμως κατωτέρω εἰδικώτερον ὁ λόγος.

4. Πρβλ. I Βασίλ. 17₁₇.

5. I Βασίλ. 17₂₁.

6. I Βασίλ. 17₂₂ (κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου πιστὴν μετάφρασιν ἐν τοῖς «Ἐξηπτοῖς» τοῦ Ὀριγένους).

7. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. Ψαλμ. 104₃₀.

8. Σοφ. Σολ. 16₁₈.

λογία ἔχει ὡς βάσιν τὴν διχοτομικὴν περὶ ἀνθρώπου ἀντίληψιν. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῆς Π.Διαθήκης, ἐν τῷ διφυεῖ ἀνθρώπῳ σαφῶς διακρίνονται δύο διάφορα κατὰ τε τὴν φύσιν καὶ τὴν καταγωγὴν στοιχεῖα, ἤτοι ἔνθεν μὲν τὸ ὑλικὸν καὶ φθαρτόν, ἔνθεν δὲ τὸ πνευματικόν, ζωαρχικόν καὶ δὴ καὶ αἰώνιον, ἅτινα οὐχὶ ἀπλῶς καὶ μόνον συνυπάρχουν, ἀλλὰ συνδεόμενα ἁρμονικῶς ἐν τῷ ἐπιγεῖῳ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου συναποτελοῦν τὴν ψυχοσωματικὴν ἐνότητα, διαλυομένην ὅμως κατὰ τὸν θάνατον εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Σαφῆ ἐξ ἄλλου καὶ κατηγορηματικά, θὰ ἔλεγέ τις, εἶναι τὰ σχετικὰ χωρία καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀκριβῆ ὁρολογικὸν προσδιορισμὸν τῶν δύο τούτων στοιχείων τῆς διμεροῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, μὴ ἀφήνοντα ἐν προκειμένῳ οὐδὲν περιθώριον συγχύσεως. Καὶ περὶ μὲν τῆς ὑλικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ὡς διεπιστώσαμεν ἤδη καὶ κατωτέρω εἰδικώτερον θέλομεν διαπραγματευθῆ, ἡ Π.Διαθήκη χρησιμοποιοεῖ κυρίως τὸν θεμελιώδη ἀνθρωπολογικὸν ὄρον **ἡψ** ἐπιτυχῶς μεταφραζόμενον ὑπὸ τῶν **Ο'** διὰ τοῦ «σὰρξ» ἢ καὶ διὰ τοῦ «σῶμα», περὶ δὲ τῆς πνευματικῆς ἅμα καὶ ζωαρχικῆς φύσεως, γενικῶς εἰπεῖν, τοὺς ἐκ πρώτης ὄψεως συναφεῖς ὄρους: **ἡψ**, **ἡγ** καὶ **ἡδ** προσφυῶς ἀποδιδόμενους ἀντιστοίχως ὑπὸ τῶν **Ο'** διὰ τῶν «πνοή», «πνεῦμα» καὶ «ψυχή».

Δεδομένου ὅμως ὅτι ἐφεξῆς προτιθέμεθα νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ἀνθρωπολογικῶν ὄρων τούτων, ἀρκούμεθα ἤδη ἐνταῦθα νὰ εἰπῶμεν ὅτι, κατὰ τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τῆς Π.Διαθήκης, ἡ ἐννοια τῶν πρὸς δῆλωσιν τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως τριῶν ὄρων εἶναι μὲν συγγενῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ταυτόσημος. Καὶ δὴ, συμφώνως ἤδη πρὸς αὐτὰ τὰ προμνημονευθέντα χωρία περὶ τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου, τὰ μὲν **ἡψ** καὶ **ἡγ** ἐμφαίνοντα αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ στοιχεῖον, ὅπερ εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὑπερατομικόν¹ καὶ ἐκδηλοῦται ὡς ζωαρχικὴ δύναμις ἅμα καὶ πνευματικὴ ἀρχή, μεταλαμπαδεύουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν **ἡδ** («ψυχή»)², ἡ δὲ **ἡδ** ἀποτελεῖ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὸν ἀτομικὸν ἐκάστου ἀνθρώπου φορέα τῆς τε ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος³. Ἄρα ἐκ τῶν τριῶν τούτων μόνον ἡ **ἡδ** εἶναι

1. Προχείρως πρβλ. ἐνταῦθα Γεν. 6₈, Ψαλμ. 104₈₀, ἔνθα σαφῶς ἐμφανίζεται τὸ **ἡγ** ὡς ἀνήκον εἰς τὸν Θεόν. Πρβλ. ἐπίσης Σοφ.Σολ. 15₁₈ («ἄνθρωπος γὰρ ἐποίησεν αὐτούς, καὶ τὸ πνεῦμα δεδανεισμένος ἐπλασεν αὐτούς....»).

2. Διὰ τῆς ἐμφυσήσεως τῆς θείας **ἡψ** εἰς τὸ ὑλικὸν μόνον καὶ ἄψυχον ἀνθρώπινον σῶμα ἀποβαίνει οὗτος **ἡδ**, ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ἡ β' ἀνθρωπολογικὴ διήγησις (Γεν. 2₇).

3. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ χωρία Σοφ.Σολ.1₄, II Μακκ. 7₂₃^{εξ}.

συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ὡς τὸ πνευματικὸν συστατικὸν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ὑλικοῦ, ἐμφαινόμενον, κατὰ τὰ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐκτεθέντα, κυρίως διὰ τοῦ **רָצָה** («σῶμα»), «σάραξ»), ἀποτελοῦν τὰ δύο συστατικά τῆς διφυοῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, συνθέτοντα ἐν ἀρμονικῷ συνδέσμῳ τὴν ψυχοσωματικὴν ἐνότητα «ἄνθρωπος». Ἐν ὅψει μάλιστα τῶν διασαφήσεων τούτων καὶ δὴ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν περὶ τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου προμνημονευθέντων χωρίων¹, ἐνθα, ὡς διεπιστώσαμεν, πρὸς δῆλωσιν τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως γίνεται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ, ἀδιακρίτως πολλάκις, χρῆσις ὅτε μὲν τοῦ ὄρου **רָצָה** («ψυχὴ»), ὅτε δὲ τοῦ **רוּחַ** («πνεῦμα») ἢ τοῦ **נְשָׁמָה** («πνοή»)², εἶναι δυνατὸν, νομίζομεν, εὐκόλως νὰ κατανοηθοῦν ὀρθῶς καὶ τὰ σπάνια, ἄλλως τε, χωρὶα ἐκεῖνα τῶν δευτεροκανονικῶν τῆς Π.Διαθήκης βιβλίων³, τὰ ὁποῖα παρερμηνευόμενα ὠδήγησάν τινας⁴ εἰς τὴν ἀβάσιμον γνώμην, ὅτι ἡ ἀνθρωπολογία τῆς Π.Διαθήκης διδάσκει τὴν τριχοτομίαν. Τὸ δὲ ἀσύστατον τῶν τοιούτων ἰσχυρισμῶν καθίσταται ἔτι ἐμφανεστερον καὶ ἐν τοῖς χωρίοις ἐκείνοις τῆς Π.Διαθήκης, ἐν οἷς συνωνυμικῶς παραλληλίζονται οἱ ὄροι **רָצָה** καὶ **רוּחַ** ἐκφράζοντες τὴν αὐτὴν ἔννοιαν⁵, ὡς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, δεικνύει καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Ἰώβ: «*Εἶ μὴ ἐν χειρὶ αὐτοῦ ψυχὴ πάντων τῶν ζώντων καὶ πνεῦμα παντός ἀνθρώπου*»⁶.

Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κατὰ πόσον ἡ διαρχία μεταξὺ ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως ὑπάρχει πράγματι ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ τῆς Π.Διαθήκης, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐναυθῆ, ὅτι, πλὴν σαφῶν τινων μαρτυριῶν τῶν δευτεροκανονικῶν βιβλίων, ἐν οἷς ἴδια καὶ τὸ τῆς Σοφίας Σολομώντος: «*φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρῖθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα*»⁷, ἤδη

1. Πρβλ. Γεν. 6₃, 35₁₉, Π Σαμ. 1₉, Π Μωκκ. 6₈₀, 15₃₀, Ἰώβ 13₁₄, 14₂₂, 27₈, 32₈, 34₁₄ ἐξ., Ψαλμ. 31₈, 63₂, 78₈₉, 146₄, Παροιμ. 11₁₇, 20₂₇, Ἐκκλ. 12₇, Σοφ. Σολ. 8₁₉ ἐξ., 15₁₆, Ἡσ. 10₁₈, Ἰεζ. 37_{6,14} καὶ πλῆθος ἄλλων χωρίων.

2. Χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τοιαύτης ἐναλλαγῆς τῶν ὄρων ἔχομεν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐν Ἰ Βασ. 17, ἐνθα ἐν τῇ αὐτῇ ἀλληλουσίᾳ γίνεται χρῆσις τοῦ **רוּחַ רָצָה** (στ. 17) καὶ τοῦ **רָצָה** (στ. 21 ἐξ.) ἐκφραζόντων τὴν αὐτὴν ἔννοιαν. Πρβλ. ἐπίσης Ἡσ. 26₉.

3. Πρβλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις, Σοφ. Σολ. 15₁₁ κλπ.

4. Πρβλ. J. SCHWAB, *Der Begriff der nefesch in den heiligen Schriften des Alten Testaments* (Diss.), München 1913, σελ. 77, 79 ἐξ. Περὶ τῶν λοιπῶν ἐρευνῶν πρβλ. E. KÖNIG, *Theologie des A. T.*, σελ. 242, P. van IMSCHOOT, *Théologie de l'Ancien Testament*, τόμ. II, σελ. 35, ὑποσημ. 1. Τὴν τριχοτομικὴν ἀντίληψιν φαίνεται ἀποδεχόμενος καὶ ὁ FRANZ DELITZSCH, μν. ἔργ., σελ. 84 ἐξ.

5. Πρβλ. π.χ. Ἰώβ 7₁₁, Βαρ. 3₁, πρβλ. περαιτέρω Σοφ. Σολ. 16₁₄, ὡς καὶ Ἡσ. 26₉ κλπ.

6. Ἰώβ 12₁₀.

7. Σοφ. Σολ. 9₁₅.

τὸ ἐν τοῖς πρόσθεν παρατεθὲν χωρίον Γεν. 63¹ ὁμιλεῖ ἀρκούντως σαφῶς καὶ εὐγλώττως περὶ τῆς μεταξὺ $\Gamma\psi\zeta$ («σαρκός») καὶ $\Gamma\eta\eta$ («πνεύματος») ὑφισταμένης ὀφθαλμοφανοῦς ἀντιθέσεως, οὐχὶ βεβαίως μόνον ἐν καθαρῶς ἠθικῇ, ἀλλὰ καὶ ὀντολογικῇ ἐννοίᾳ.

1. Πρβλ. ἐπίσης Ἡσ. 31₈, Ψαλμ. 56₈, 78₈₉ κλπ., περὶ ὧν ἴσως καταπέρω ὁ λόγος.

ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Κατὰ τὴν μόλις ἐκτεθεῖσαν διδασκαλίαν τῆς Π.Διαθήκης περὶ τοῦ διφυοῦς τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως καὶ τὴν ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ αὐτῆς κρατοῦσαν διχοτομικὴν ἀντίληψιν¹, ἕκαστος ἀνθρώπος ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἀρμονικῶς ἠνωμένων, διαφόρων ὅμως κατὰ τὴν φύσιν, συστατικῶν στοιχείων φερόντων, ὡς θέλομεν καὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς παρούσης ἐρεῦνης διαπιστώσει, ἔκτυπον τὴν σφραγίδα τῆς ἀτομικότητος². Πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν δύο τούτων καθαρῶς ἀτομικῶν στοιχείων, εἰς ἃ ἀναλύεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχοσωματικὴ ἐνότης, προετιμήθη ἐνταῦθα ὁ ὅρος «συστατικά», ὅστις, ἄλλως τε, εἶναι σύμφωνος ἤδη καὶ πρὸς τὰ σχετικὰ δεδομένα τῆς θεμελιώδους καὶ ἐν προκειμένῳ β' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς συνθέσεως τῆς διφυοῦς ἀνθρωπίνης υπάρξεως, οὐ μόνον διότι ἐκφράζει ἀκριβέστερον τὴν ἔννοιαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς διάκρισιν τῶν ἀτομικῶν τούτων συστατικῶν στοιχείων τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ θείων τὴν φύσιν καὶ ὑπερατομικῶν κατ' οὐσίαν, ἐντεῦθεν δὲ μὴ ἀποτελουσῶν ἀνθρώπινα συστατικά, πνευματικῶν δυνάμεων, ἦτοι τοῦ τε $\Gamma\eta\gamma$ καὶ τῆς $\Pi\psi\psi$, περὶ ὧν ἐν εἰδικῷ κεφαλαίῳ τῆς πραγματείας ταύτης ὁ λόγος. Ἐν δὲ τῷ παρόντι κεφαλαίῳ ἡ ἔρευνα πρόκειται νὰ στραφῇ περὶ τὰ δ ὄ ο σ υ σ τ α τ ι κ ἄ³ τοῦ διφυοῦς ἀνθρώπου, ἦτοι ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ὕ λ ι κ ὸ ν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ π ν ε υ μ α τ ι κ ὸ ν, τὰ ὁποῖα, ὡς ἤδη καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν διεπιστώθη, εἶναι κατὰ τὴν Π.Διαθήκην τὸ «σῶμα» καὶ ἡ «ψυχή».

Πρὶν ἢ ὅμως χωρήσωμεν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, πρὸς ἄρσιν πάσης παρα-

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 414έξ.

2. Προχείρως πρβλ. ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικὸν χωρίον: «Ὡσπερ οὐχ ὁμοία πρόσωπα προσώποις, οὕτως οὐδὲ αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων» (Παροιμ. 27₁₉). Ἐπίσης πρβλ. II Βασ. 9₃₇.

3. Πρὸς τοὺς ἄλλοις, πρβλ. ἐνταῦθα καὶ A.DILLMANN, Handbuch der alttestamentlichen Theologie, σελ. 355έξ., E.KÖNIG, Theologie des A.T., σελ. 210έξ., E.SELLIN, Theologie des A.T., σελ. 55έξ., W.EICHRÖDT, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 84έξ., P.van IMSCHOOT, Théologie de l' Ancien Testament, τόμ. II, σελ. 2έξ. Ἐπίσης πρβλ. ἐνταῦθα E.deWITT BURTON, Spirit, Soul and Flesh, Chicago 1918, J.PEDERSEN, Israel. Its Life and Culture, τόμ. I/II, σελ. 170έξ., G.PIDOUX, L' homme dans l' Ancien Testament, σελ. 18έξ., A.R.JOHNSON, The Vitality of the Individual in the Thought of Ancient Israel, ἰδίᾳ σελ. 9έξ., M. BAILY, Biblical Man and Some Formulae of Christian Teaching (ἐν: IThQ 27, σελ. 173-200), 1960, G.E.WHITLOCK, The Structure of Personality in Hebrew Psychology (ἐν: Interp 14, σελ. 3-13), 1960.

νοήσεως, πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ τοιαύτη σαφῆς διάκρισις οὔτε βεβιασμένη εἶναι οὔτε, ὡς νομίζεται ὑπὸ πολλῶν¹, καὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος. Καὶ βεβιασμένη μὲν δὲν εἶναι ἡ διάκρισις αὕτη διότι εὐρίσκεται ἐν ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ πρὸς τὴν πολλαχῶς μαρτυρουμένην καὶ ἤδη ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων γνωστὴν ἀνθρωπολογικὴν τῆς Π.Διαθήκης διδασκαλίαν περὶ τῆς ἐκ δύο συστατικῶν συγκροτήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ περὶ τοῦ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου ἀποχωρισμοῦ τῆς «ψυχῆς» αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ «σώματος», συνεπαγομένου τὴν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη διάλυσιν τῆς ἁρμονικῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι δὲ καὶ ἀσυμβίβαστος ἡ διάκρισις αὕτη πρὸς τὴν ἔννοιαν, τὴν ὅποιαν δίδει ἡ Π.Διαθήκη εἰς τὴν ψυχοσωματικὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου, δεδομένου ὅτι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ μνεῖα τῶν δύο ἀνθρωπίνων συστατικῶν γίνεται ἀκριβῶς πρὸς ἔκφρασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ συνόλῳ² αὐτοῦ, ἥτοι αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος. Ἄλλως τε ἡ διάκρισις τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο συστατικὰ σημαίνει, κατὰ τὴν συνῆθη ἀνθρωπολογικὴν τῆς Π.Διαθήκης διατύπωσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «σῶμα» καὶ εἶναι «ψυχή»³. Ἀκριβῶς δὲ ἡ λεπτὴ αὕτη διαφορὰ διατυπώσεως ἐμφαίνει, νομίζομεν, ὅτι ἡ διάκρισις τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο συστατικὰ οὐ μόνον δὲν προσκροεῖ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐμφαίνει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς.

1. ΤΟ ΥΑΙΚΟΝ ΣΥΣΤΑΤΙΚΟΝ «ΣΑΡΞ»-«ΣΩΜΑ»*. Συμφώνως πρὸς τὴν β' ἀνθρωπολογικὴν διήγησιν⁴, ἡ ὕλική τοῦ ἀνθρώπου φύσις⁵ «ἐπλά-

1. Χάριν συντομίας ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς τοὺς ἐν σελ. 411 καὶ ὑποσημ. 3 μνημονευθέντας. Πρὸς τούτοις πρβλ. ἐν προκειμένῳ καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν θέσιν τοῦ ἐπιφανοῦς Ρωμαιοκαθολικοῦ παλαιοδιαθηκολόγου R.deVAUX, ὅστις παρατηρεῖ ὅτι: «Ἡ διάκρισις ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι ξένη πρὸς τὴν ἐβραϊκὴν νοοτροπίαν, οὕτω δὲ καὶ ὁ θάνατος δὲν θεωρεῖται ὡς χωρισμὸς τῶν δύο τούτων στοιχείων» (Das Alte Testament und seine Lebensordnungen, τόμ. I, Freiburg 1960, σελ. 99).

2. Ἀρκούμεθα ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν μνεῖαν τῆς μήπω ἀρκούντως ἀξιολογηθείσης ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τῆς Π.Διαθήκης σπουδαιοτάτης μαρτυρίας τοῦ Ἡσαίου «ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκός» (Ἡσ. 10₁₈), περὶ ἧς καὶ ἀνωτέρω ὁ λόγος (σελ. 412, ὑποσημ. 5).

3. Ἐντεῦθεν, ὡς ἤδη καὶ ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη (σελ.410) καὶ περαιτέρω θέλει διαπιστωθῇ, τὰ δύο ταῦτα ἀνθρώπινα συστατικὰ, ἥτοι τὸ «σῶμα» καὶ ἡ «ψυχή», οὐχὶ σπανίως χρησιμοποιοῦνται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ κατὰ συνεκδοχὴν καὶ ὡς ἀνθρωπολογικοὶ τεχνικοὶ ὄροι δηλωτικοὶ τῆς ἐννοίας «ἄνθρωπος». Τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυρεῖ ἀψευδῶς, νομίζομεν, περὶ τοῦ σαφῶς ἀτομικοῦ χαρακτῆρος τῶν συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου.

* Ἡ ἔκτασις τῆς παραγράφου ταύτης αἰτιολογεῖται ἐκ τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος αὐτῆς, δεδομένου μάλιστα ὅτι τοῦτο, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ἔχει εἰσέτι ἐπαρκῶς ἐρευνηθῇ.

4. Γεν. 2₇.

5. Πρβλ. ἐνταῦθα H.HOLMA, Die Namen der Körperteile im Assyrisch-Ba-

σθη»¹ πρὸ τῆς πνευματικῆς². Τὴν δὲ πρόταξιν ταύτην τῆς ὑλικῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐρεῦνη τῶν συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀκολουθοῦμεν, θὰ ἡδύνατό τις ἴσως νὰ ἀνεύρη καὶ ἐν ἄλλοις ἀνθρωπολογικοῖς τῆς Π. Διαθήκης χωρίοις, ἐνθα γίνεται μνεία τῶν δύο τοῦ ἀνθρώπου φύσεων³. Λίαν διαφορετικὸν μάλιστα εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ ὅτι τὸ ὑλικὸν συστατικὸν προσφυῶς χαρακτηρίζεται ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰὼβ ὡς ἡ ἐπὶ τῆς γῆς «βάσις» (Ἰὼβ⁴) τοῦ ἀνθρώπου καθ' ὅλου. Προφανῶς δὲ ἡ προτεραιότης αὕτη δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλ' ἐνέχει βαθυτέραν σημασίαν, σχετιζομένην, ὡς διεπιστώσαμεν, πρὸς τὴν κατὰ τὴν δημιουργίαν ἀκολουθουμένην ἐξελικτικὴν σειρὰν ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων καὶ κατωτέρων ἐπὶ τὰ συνθετώτερα καὶ ἀνώτερα⁵. Εἰδικιώτερον ἐνταῦθα τὸ γεγονός τοῦτο ἐξηγεῖται, νομίζομεν, ἔνθεν μὲν ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὑλικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ στοιχεῖον διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν καθαρῶς πνευματικῶν ὄντων, τῶν ὁποίων καὶ ὑπολείπεται οὗτος⁶, στενῶς ἅμα συγγενέων δι' αὐτοῦ πρὸς τε τὴν γῆν καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ὑλικά δημιουργήματα⁷, ἔνθεν δὲ ἐκ τοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον τὸ ὑλικὸν στοιχεῖον, ὡς ἡ «βάσις» τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἔμελλε νὰ διαδραματίσῃ εἰς τὰς τύχας αὐτοῦ καὶ δὴ εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς ὑπεροχῆς τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως, ὡς ἤδη ὑποδηλοῦται τοῦτο κατὰ τὴν πτώσιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου⁸ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν σαφῶς πλέον διαγράφεται⁹. Ἐξ ὅσων δὲ μέχρι στιγμῆς, καὶ ἔστω καὶ ἀκροθιγῶς, ἐξετέθησαν εἶναι δυνατὸν νὰ συναγάγῃ τις, ὅτι ἡ κατὰ

bylonischen, Leipzig 1914, P. DHORME, L'emploi métaphorique des noms de parties du corps en hébreu et en akkadien (ἐν: RB 29, σελ. 465-506, 30, σελ. 374-399, 517-540, 31, σελ. 215-233, 489-517, 32, σελ. 182-212), 1920, 1921, 1922, 1923. Ἐπίσης πρβλ. P. HEINISCH, Theologie des A.T., σελ. 130έξ., L. KÖHLER, Theologie des A.T., σελ. 121έξ., E. JACOB, Théologie de l'Ancien Testament, σελ. 128έξ., P. van IMSCHOOT, Théologie de l'Ancien Testament, τόμ. II, σελ. 11έξ., W. EICHRODT, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 96έξ., J. PEDERSEN, Israel, τόμ. I/II, σελ. 176έξ.

1. Ἰὼβ 34₁₅.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 256, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῶν δύο σταδίων τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐν λόγῳ διήγησιν.

3. Πρβλ. Ἰὼβ 33₄, Ἐκκλ. 12₇, Ἰεζ. 37₈. Πρὸς τούτοις πρβλ. Ἰὼβ 13₁₄, 14₂₂, Ψαλμ. 68έξ., 78₈₉, 102₄έξ., Σοφ. Σολ. 9₁₅, Σοφ. Σειρ. 30₁₈, II Μαρκ. 17₈₀ κλπ., ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως Ἦσ. 10₁₈, Ψαλμ. 63₂, 84₃, Παροιμ. 11₁₇, Σοφ. Σολ. 1₄.

4. Ἰὼβ 4_{18β}.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 246, 269.

6. Πρβλ. I Βασ. 22₂₁, Δαν. 3₈₈. Ἐπίσης πρβλ. Κρ. 6₂₂, 13₂₁, Ἰὼβ 12₁₉.

7. Προχείρωσ πρβλ. Γεν. 2_{7,119}.

8. Πρβλ. Γεν. 3₁έξ. Πρβλ. ἐπίσης καὶ κατωτέρω.

9. Πρβλ. Γεν. 6₈ κλπ., περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω, σελ. 416έξ. ὁ λόγος.

τὴν Π.Διαθήκην προτεραιότης αὕτη τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ αὕτη καθ' ἑαυτὴν δὲν σημαίνει, τὴν ἔναντι τῆς πνευματικῆς φύσεως ὑπεροχὴν τῆς ὑλικῆς, ἀλλ' ἀντιστρόφως ὑποδηλοῖ, νομίζομεν, τὴν ὑπερτέραν τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ἀξίαν¹, ὡς ἐμφαίνει ἤδη ἢ τε καταγωγὴ καὶ ἢ κατάληξις ἑκατέρας τῶν φύσεων² καὶ δὴ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ πνευματικοῦ ἀπὸ τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ ὀδηγεῖ εἰς τὴν φθορὰν καὶ διάλυσιν τῆς τελευταίας ταύτης³.

Περὶ τῶν ἰδιοτήτων τούτων τῆς ὑλικῆς φύσεως, ὡς θέλομεν εὐθύς διαπιστώσει, ὁμιλοῦν εὐγλωττως οἱ δηλωτικοὶ αὐτῆς τεχνικοὶ ὄροι καὶ τινες λίαν χαρακτηριστικαὶ συμβολικαὶ ἐκφράσεις καὶ πορομοιώσεις. Καὶ ἐν πρώτοις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σχετικὴν ὀρολογία ν περὶ τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ σπουδαιότερος, συνηθέστερος καὶ δὴ καὶ χαρακτηριστικώτερος ἀνθρωπολογικὸς τεχνικὸς ὄρος πρὸς δῆλωσιν αὐτοῦ εἶναι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ τὸ **רָצוֹן**. Τὴν δὲ ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ ὄρου τούτου διαφωτίζει μεγάλως ἡ ὑπὸ τῶν Ο' λίαν προσφυῆς ἀπόδοσις αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν διὰ τοῦ «σάρξ»⁴, ἐν κυριολεκτικῇ καὶ συνεκδοχικῇ ἔννοιά, σπανιώτερον δὲ διὰ τοῦ «σῶμα»⁵ καὶ ἔστιν ὅτε διὰ τοῦ «σάρκινος»⁶. Πράγματι ἡ ἔρευνα τῶν σχετικῶν χωρίων, ἔνθα ἀπαντᾷ τὸ **רָצוֹן** καὶ ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σάρξ», δεικνύει ὅτι τοῦτο ὁρθῶς μετεφράσθη ὑπ' αὐτῶν, δεδομένου ὅτι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τεχνικὸς ὄρος ἐμφαίνει οὐ μόνον τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα⁷, ἀλλὰ συνηθέστερον καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνθρώπινον σῶμα⁸, ἥτοι τὴν ὅλην ὑλικὴν τοῦ διφυοῦς ἀνθρώπου φύσιν, πρὸς δῆλωσιν τῆς ὁποίας εἰδικώτερον οἱ Ο' χρησιμοποιοῦν, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ τὸ σαφέστερον τὸν ὄρον «σῶμα», μεταφράζοντες οὕτως ἐπίσης τὸ **רָצוֹן**. Ἀξίον δὲ ὑπομνήσεως εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ὡς ἤδη καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν διεπιστώσαμεν⁹, ὁ δηλωτικὸς τοῦ ὑλικοῦ τοῦ ἀνθρώπου συστατικοῦ κύριος οὗτος ἀνθρωπολογικὸς ὄρος ἐνίστε πρὸς ἐκφρασιν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, τ.ἔ. τῆς ψυχοσωματικῆς αὐτοῦ ἐνότητος, ἀπαντᾷ

1. Πρβλ. Γεν. 6₈, Ἰωβ 34₁₄ἔξ., Ἡσ. 40₆ἔξ., Σοφ. Σολ. 9₁₅ κλπ.

2. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. ἰδίᾳ Ἐκκλ. 12₇.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 412ἔξ.

4. Πλέον ἢ 140κίς. Πρβλ. καὶ κατωτέρω.

5. Πλέον ἢ 20κίς (ὡς π.χ. Λευιτ. 14₉, 15₁₁, 18₁₆, 21₂₇, 16_{4,24,28,28}, Ἀριθμ. 19₇,

I Βασ. 21₂₇ κλπ.).

6. Οὕτως ἀπαντᾷ τρίς (II Χρον. 32₈, Ἰεζ. 11₁₈, 36₂₈ ♣).

7. Πρβλ. Γεν. 2_{21,28}, 29₁₄, 40₁₉, Λευιτ. 26₂₉, Δευτ. 5₂₈, Κρ. 9₃, I Σαμ. 17₄₄,

II Βασ. 9₈₈, Ἰεζ. 37₈ κλπ.

8. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, Γεν. 2₂₄, 9_{18,18}, Ἐξ. 30₈₂, Λευιτ. 13₈₈ἔξ., 21₈, II Βασ. 4₈₄, 6₈₀, Ψαλμ. 19₉ κλπ.

9. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 411ἔξ.

ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὁμοῦ μετὰ τινος ὄρου προσδιορίζοντος τὴν πνευματικὴν φύσιν, καὶ δὴ καὶ μετὰ τοῦ πνευματικοῦ συστατικοῦ **שָׁנָה** («ψυχὴ»)¹. Πολλάκις ὁμοῦ ἀπλῶς καὶ μόνον τὸ **רָשָׁע**, λαμβανόμενον κατὰ συνεκδοχὴν ὡς μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου, ἐμφαίνει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὑπεδηλωσάμεν², αὐτὴν ταύτην τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν, εὐρηται δηλ. ἐν τῇ ἐννοίᾳ «ἄνθρωπος» καὶ ἀποτελεῖ ἐντεῦθεν ἀνθρωπολογικὸν τεχνικὸν ὄρον συνώνυμον τοῦ τε **אָדָם** καὶ τοῦ **שָׁנָה**³.

Ἐν προκειμένῳ δὲ μεταφράζεται τοῦτο ὑπὸ τῶν Ο' ἐπίσης διὰ τοῦ «σάρξ» καὶ δὴ λίαν χαρακτηριστικῶς, ἀν καὶ ἀπαξ μόνον, διὰ τοῦ «ἄνθρωπος»⁴. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας συνήθως μὲν εἶναι ὁ τύπος **רָשָׁע-לֵב** («πᾶσα σάρξ»)⁵, σπανιώτερος δὲ ὁ τύπος **רָשָׁע** («σάρξ»)⁶, τοῦ πρώτου ἔχοντος ἔστιν ὅτε περιληπτικὴν ἐννοίαν, ἥτοι δηλοῦντος γενικῶς τὴν «ζῶσαν ὑπαρξίν»⁷, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ζώων⁸. Περὶ δὲ τῆς ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ εἰδικωτέρας ἐννοίας τοῦ **רָשָׁע**, ὡς τεχνικοῦ ὄρου συνωνύμου τοῦ «ἄνθρωπος», θὰ ἐνδιατρίψωμεν ἀλλαχοῦ τῆς παραγράφου ταύτης.

Ἐπίσης σημειωτέον ὅτι τοῦ **רָשָׁע** γίνεται σπανιώτερον χρῆσις καὶ προκειμένου περὶ τῶν ζώων⁹ καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς «σαρκός»¹⁰ ἢ τοῦ «σώματος»¹¹

1. Ἰώβ 13₁₄, 14₂₂, Ψαλμ. 63₂, 84₈, Ἦσ. 10₁₈. Πρβλ. Π Μακκ. 6₈₀, 15₈₀, Σοφ. Σολ. 1₄, 9₁₆, 16₁₄ κλπ. Πρὸς τοῦτοις πρβλ. Ψαλμ. 16₉, Ἰεζ. 44₇, Σοφ. Σειρ. 30₁₆ κλπ., ἔνθα ἀπαντᾷ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁμοῦ μετὰ τοῦ **לֵב** («καρδία»).

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 410.

3. Πρβλ. τὴν ὑπὸ τῶν Ο' χαρακτηριστικὴν ἐν τῇ βίβλῳ Ἰώβ ἀπόδοσιν τοῦ **רָשָׁע**, ὡς ἐπίσης τοῦ τε **אָדָם** καὶ τοῦ **שָׁנָה** διὰ τοῦ «βροτός» (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 409, ἔνθα καὶ τὰ σχετικὰ χωρία).

4. Ἰώβ 12₁₀ (**רָשָׁע-לֵב**).

5. Πρβλ. Γεν. 6₁₇, 9₁₇, Ἰώβ 34₁₅, Ψαλμ. 136₂₅, 145₂₁, Περουμ. 4₂₂. Σειρὰν ὁμοῦ τοιοῦτων χωρίων πρβλ. καὶ κατωτέρω.

6. Πρβλ. Λευιτ. 13_{8,24}, Δευτ. 5₂₆, Ψαλμ. 56₅ κλπ.

7. Πρβλ. τὴν εἰδικὴν ἐν προκειμένῳ ἔρευναν τοῦ A. R. HULST, Kol basar in der priesterlichen Fluterzählung (ἐν: OTS 12, σελ. 28-68), 1958.

8. Πρβλ. π.χ. Γεν. 6₁₇, 7₂₁, 9_{11,15} κλπ. Ἐπίσης πρβλ. Γεν. 7_{15,16}, 8₁₇, ἔνθα σαφῶς ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν ζώων. Ἄξιον μνηεῖς ὁμοῦ εἶναι ἰδίᾳ καὶ τὸ χωρίον Γεν. 6₁₈ (πρβλ. Σοφ. Σειρ. 40₉), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντιδιαστέλλονται τὰ ζῶα ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, δηλουμένων ἐνταῦθα διὰ τοῦ ἀπάσα σάρξ.

9. Ἔστιν ὅτε ὁμοῦ προσδιορίζεται τὸ **רָשָׁע** διὰ τοῦ **אָדָם** («ἄνθρωπος»), ὅπως δηλωθῆ ἔτι πρόκειται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης «σαρκός» (πρβλ. π.χ. Ἰεζ. 30₈₂).

10. Πρβλ. π.χ. Ἦσ. 31₈, Δευτ. 4₁₁ κλπ.

11. Πρβλ. Γεν. 41_{8ε}, Ἰώβ 41₁₆ κλπ.

αὐτῶν, ὁπότε καὶ χαρακτηριστικῶς ἀποδίδεται τοῦτο ὑπὸ τῶν Ο' κατὰ προ-
τίμησιν διὰ τοῦ «κρέας»¹, ἕπερ ἀπαντᾷ ἔστιν ὅτε καὶ ἐν ἀνθρωπολογικῇ ἐν-
νοίᾳ καὶ ἐμφαίνει οὐχὶ πλέον τὸ «σῶμα», ἀλλὰ τὸ «κρέας»², τὴν ἀνθρωπίνην
σάρκα. Τὴν στενωτέραν ὁμως ταύτην σημασίαν ἔχει ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὁ τε-
χνικὸς ὄρος **רָשָׁף**, ὅστις μεταφράζεται ὑπὸ τῶν Ο' ἐπίσης διὰ τοῦ «σάρξ»³
καὶ ἄπαξ διὰ τοῦ «σῶμα»⁴, τὴν ἐννοίαν τοῦ ὁποίου καὶ πράγματι ἔχει ἐνίοτε
καὶ ἐκεῖ ἔτι, ἐνθα ἀποδίδεται τοῦτο ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σάρξ». Μάλιστα δὲ
τοῦ ἀναφερομένου ἐπίσης καὶ εἰς τὰ ζῶα⁵ **רָשָׁף** γίνεται χρῆσις, ὡς καθαρῶς
ἀνθρωπολογικοῦ τεχνικοῦ ὄρου δηλοῦντος γενικῶς τὸ ὑλικὸν συστατικὸν τοῦ
ἀνθρώπου, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ ἤδη ἢ ἐν τῇ αὐτῇ ἀλληλουχίᾳ συμπαραθέσις
αὐτοῦ μὲν, ὡς τῆς ὑλικῆς φύσεως, τοῦ δὲ **שָׁרָף** («ψυχή»)ḥ ἢ τοῦ **לֵבָב** («καρδία»)ḥ
ὡς ὄρων ἐμφαινόντων τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς ἔκφρασιν
τῆς ψυχοσωματικῆς αὐτοῦ ἐνότητος. Τὴν τελευταίαν ταύτην ἐννοίαν ἔχει,
νομίζομεν, τὸ τε **רָשָׁף**⁶, ἕπερ δὲν πρέπει νὰ σημαίη «ράχις»⁷, ὡς συνήθως
μεταφράζεται τοῦτο ὑπὸ ἐρμηνευτῶν καὶ λεξικογράφων, ἀλλὰ «σῶμα»¹⁰,
δι' οὗ πάντοτε ἀποδίδεται τοῦτο προσφυῶς ὑπὸ τῶν Ο', ὡς καὶ τὸ **רָשָׁף** (I)¹¹,
ἐπίσης μεταφραζόμενον ὑπ' αὐτῶν διὰ τοῦ «σῶμα». Πρὸς τούτοις μνημονευ-

1. Πρβλ. Γεν. 9₄, Ἐξ. 21₂₈, 22₈₀, 29₈₃, Λευιτ. 7₂₀ 16₂₇, Ἀριθμ. 19₈, Δευτ. 14₈,
Κρ. 6₁₈ ἔξ., I Σαμ. 2₁₈, Ψαλμ. 50₁₈, Ἠσ. 65₄, Ἰεζ. 4₁₄ κλπ.

2. Πρβλ. Δευτ. 28₆₈, 32₄₈, Ἰὼβ 10₁₁, Ἰερ. 30₁₆ κλπ.

3. Ψαλμ. 73₂₈, Παροιμ. 5₁₁, Μιχ. 3₂₈.

4. Παροιμ. 11₁₇ ❖ Ἐν τῷ χωρίῳ Παροιμ. 5₁₁ ὑπάρχουν ἀμφότεροι οἱ ὄροι, ἦτοι
«σῶμα» καὶ «σάρξ», προφανῶς δ' οἱ Ο' μετέφρασαν τὰ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχοντα
רָשָׁף καὶ **שָׁרָף** κατ' ἀντίστροφον σειρᾶν, ἦτοι τὸ μὲν **שָׁרָף** διὰ τοῦ «σῶμα», τὸ δὲ **רָשָׁף**
διὰ τοῦ «σάρξ».

5. Πρβλ. Ψαλμ. 78₂₇ («σάρξ»).

6. Παροιμ. 11₁₇.

7. Ψαλμ. 73₂₈.

8. I Βασ. 14₈, Νεεμ. 9₂₈, Ἰεζ. 23₉₅ ❖

9. Τὴν σημασίαν ταύτην ἔχει τὸ **רָשָׁף**, ἕπερ μεταφράζεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «ἄμμος»
(Παροιμ. 19₂₈), «ἄνθος» (Ἠσ. 50₈). Πρβλ. Παροιμ. 10₁₈, 26₈, Ἠσ. 38₁₇, 51₂₈ ❖

10. Ὅτι ἡ σημασία τοῦ **רָשָׁף** εἶναι «σῶμα» ἐμφανεται, νομίζομεν, ἐπίσης καὶ ἐκ
τοῦ ὅτι ἐκεῖ, ἐνθα γίνεται χρῆσις αὐτοῦ, ἀπαντᾷ ὁμοῦ μετὰ τοῦ **רָשָׁף** («ἀδίσω»).

11. Ἰὼβ 20₂₅, 33₁₇ ❖ Τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ χωρίῳ ὑπάρχον **רָשָׁף** ἀναγινώ-
σκεται ὑπὸ τῶν λεξικογράφων ὡς **רָשָׁף** (II)· ἐναντίον ὁμοῦ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὁμιλεῖ,
νομίζομεν, ἡ ἀπόδοσις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σῶμα».

τέον ἐνταῦθα καὶ τὸ תָּוִי ¹, ὅπερ, δις μόνον ἀναφερόμενον εἰς τὰ ζῶα², ἐμφανίζεται ὡς καθ' αὐτὸ ἀνθρωπολογικὸς τεχνικὸς ὄρος δηλωτικὸς τοῦ ὕλικου συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου σημαίνων τὸ ζῶν³ ἢ τὸ νεκρὸν⁴ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ Ο' μεταφράζουσι τοῦτο διὰ τε τοῦ «σῶμα»⁵ καὶ διὰ τοῦ «πτῶμα»⁶. Εἰδικώτερον ὅμως πρὸς ἔκφρασιν τοῦ νεκροῦ σώματος οὐ μόνον τοῦ ἀνθρώπου⁷, ἀλλὰ καὶ τοῦ ζῴου⁸ συνήθως εἶναι ἐν τῷ Μασωριτικῷ κειμένῳ ὁ ὄρος תָּוִי , ἀποδιδόμενος ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τῶν «νεκρός»⁹, «σῶμα»¹⁰ καὶ «θνησιμαῖον»¹¹, ὅπερ προτιμᾶται ὑπ' αὐτῶν προκειμένου περὶ τοῦ πτώματος ζῴου¹². Ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ ἀπαντᾷ καὶ τὸ גַּנֵּב , μεταφραζόμενον ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τῶν «σῶμα»¹³, «κῶλον»¹⁴, «πτῶμα»¹⁵ κλπ.¹⁶ καὶ ἀναφερόμενον ἐπίσης εἰς τὰ ζῶα¹⁷. Ἀποκλειστικῶς δὲ τὸ ἀνθρώπινον πτώμα¹⁸ ἐμφαίνει ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ τὸ ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σῶμα» ἀποδιδόμενον תָּוִי ¹⁹. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εὐρηται μόνον ἐν τῇ βίβλῳ Δανιήλ τὸ ἀραμαϊκὸν בָּשָׂר , ὅπερ πάντοτε μεταφράζεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σῶμα»²⁰.

¹ Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὡς ἀνθρωπολογικὸς

1. Γεν. 47₁₈, Κρ. 14_{8,10}. I Σαμ. 31_{10,12} (δὶς), Νεεμ. 9_{8,7}, Ψαλμ. 110₈, Ναούμ 3₈ (δὶς), Ἰεζ. 1_{11,28}, Δαν. 10₈ ♣

2. Κρ. 14_{8,10}.

3. Γεν. 47₁₈, Νεεμ. 9_{8,7}. Πρβλ. Ἰεζ. 1_{11,28}, Δαν. 10₈, ἀναφερόμενα εἰς προφητικὸν ὄραμα.

4. I Σαμ. 31_{10,12}, Ναούμ 3₈, Ψαλμ. 110₈.

5. Γεν. 47₁₈, Νεεμ. 9_{8,7}, I Σαμ. 31_{10,12}, Ναούμ 3₈ κλπ.

6. Κρ. 14₈, Ψαλμ. 110₈.

7. Ἰησ.Ν. 8₂₈, Δευτ. 21₂₈, 28₂₈, I Βασ 13_{22,24,25,28,29}, II Βασ. 9_{8,7}, Ψαλμ. 79₂, Ἡσ. 5₂₆, Ἰερ. 7_{8,9,21}, 19₇ κλπ.

8. Δευτ. 5₂, 7_{24,11,8,24,25,27,85} ἔξ., 17₁₅, 22₈, Δευτ. 14_{8,13,14}, Ἰεζ. 4₁₄, 44_{8,1}.

9. Δευτ. 28₂₈, Ἰερ. 7_{8,9,21}, 19₇.

10. Δευτ. 24₂₈, Ἰησ.Ν. 8₂₈, I Βασ. 13_{22,24,25,28,29}.

11. I Βασ. 13₂₅, II Βασ. 9_{8,7}, Ψαλμ. 79₂, Ἡσ. 5₂₆.

12. Πρβλ. ἀνωτέρω, ὑπόσημ. 8.

13. II Βασ. 19_{8,5}, Ἡσ. 37_{8,8}, ἐνθα καὶ εἰρηται ὁμοῦ μετὰ τοῦ תָּוִי .

14. Δευτ. 26_{8,0}, Ἀριθμ. 14_{28,18,21,88}, I Σαμ. 17₄₈.

15. Ἰεζ. 6₈.

16. Πρβλ. «πεπτωκός» (Ἰησ. 8₈), «πτῶσις» (Ναούμ 3₈).

17. Γεν. 15₁₁ κλπ.

18. Προκειμένου περὶ τῶν ζῴων πρβλ. τὸ ἀπαξ λεγόμενον תָּוִי («πτῶμα»)

Κρ. 14₈ ♣

19. I Χρον. 10₁₂ (δὶς) ♣

20. Δαν. 3_{27,28}, 4_{8,0}, 5₂₁, 7₁₁ ♣

τεχνικός ὅρος ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ τὸ **ⲟⲩⲩ**¹, τὸ «δοστοῦν» κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀπόδοσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ο', περὶ τὴν εἰδικωτέραν ἀνθρωπολογικὴν ἔννοιαν τοῦ ὁποίου ὅμως προτιθέμεθα, ὅπως ἀλλαγῶ τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας ἐνδιατρίψωμεν διὰ βραχέων. Ἐν προκειμένῳ δ' ἀρκοῦμεθα νὰ ἐπισημάνωμεν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν σύνδεσμον τοῦ **ⲟⲩⲩ** μετὰ τε τοῦ **ⲕⲩⲩ**² καὶ τοῦ **ⲕⲕⲩ**³ πρὸς ἔκφρασιν τῆς καθ' ὅλου ὑλικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν παραλληλισμὸν αὐτοῦ πρὸς τὸ **ⲩⲩⲩ** («ψυχή»)⁴, τὸ **ⲕⲕ** («καρδία»)⁵ καὶ τὸ **ⲕⲕⲩ** («κοιλία»)⁶, ὅποτε τοῦτο, λαμβανόμενον ὡς μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου, ἐμφανίζεται ὡς κατὰ συνεκδοχὴν ἀνθρωπολογικὸς τεχνικός ὅρος δηλῶν τὸ ὑλικὸν συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἦτοι ὡς συνώνυμον τοῦ προμνημονευθέντος **ⲕⲕⲩ** καὶ τῶν λοιπῶν συναφῶν πρὸς αὐτὸ ὄρων. Χαρακτηριστικὴ δ' εἶναι, νομίζομεν, καὶ ἡ σπανιωτάτη χρῆσις τοῦ **ⲟⲩⲩ** προκειμένου περὶ τῶν ζώων⁷. Ἄξιον μάλιστα ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ὡς ἐμφαίνεται ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ β' ἀνθρωπολογικῇ διηγήσει⁸, ἡ συγγένεια αἵματος μετὰξὺ τῶν ἀνθρώπων λίαν ἐκφραστικῶς προσδιορίζεται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ διὰ τῆς συμπαραθέσεως ἀμφοτέρων τῶν ὄρων **ⲕⲕⲩ** καὶ **ⲟⲩⲩ**⁹. Τέλος ὡς πρὸς μὲν τὰ ἐπὶ μέρους μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διαφωτιστικὸν εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸ χωρίον Π Βασ. 935, ἔνθα μνημονεύονται ὁμοῦ τὸ «κρανίον» (**ⲕⲕⲕⲕⲕ**), οἱ «πόδες» (**ⲕⲕ**), αἱ «παλάμαι» (**ⲕⲕ**) καὶ αἱ «χεῖρες» (**ⲕⲕ**), ὡς πρὸς δὲ τὰ συστατικὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος χαρακτηριστικωτάτη εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ χωρίου Ἰώβ 1011, ὅπερ ἀναφέρει κατὰ σειρὰν τὸ «δέρμα» (**ⲕⲕ**), τὸ «κρέας» (**ⲕⲕⲩ**), τὰ «δοστᾶ» (**ⲟⲩⲩ**) καὶ τὰ «νεῦρα» (**ⲕⲕ**)¹⁰. Ἡ δὲ παράλληλος χρῆσις τῶν πλείστων ἐκ τῶν προμνημονευθέντων ὄρων προκειμένου καὶ περὶ τῶν ζώων ἐπισημαίνει,

1. Πρβλ. καὶ τὸ σπανιώτατον **ⲟⲩⲩ** («δοστοῦν») Γεν. 49₁₄, Π Βασ. 9₁₈, Ἰώβ 40₁₈,

Παροιμ. 17₂₂, 25₁₅ ❖

2. Πρβλ. Ἰώβ 2₅, Ψαλμ. 38₄.

3. Πρβλ. Μιχ. 3₂ ἐξ.

4. Ἰώβ 7₁₅, Ψαλμ. 6₉ ἐξ., Παροιμ. 16₂₄, Ἦσ. 58₁₁, πρβλ. Ἰώβ 30₁₆ ἐξ. κλπ.

5. Ψαλμ. 102₄ ἐξ., Παροιμ. 15₃₀, Ἰερ. 23₉.

6. Ἀββ. 3₁₆.

7. Ἐξ. 12₄₆, Ἀριθμ. 9₁₃ (περὶ τοῦ τυπολογικοῦ πασχαλίου ἀμνοῦ! Πρβλ. Ψαλμ. 34₂₁, Ἰωάννου 19₈₈), Ἰεζ. 24_{4,5,10} (προφητικὴ ἀλληγορία). Ἀλλαγῶ τῆς Π. Διαθήκης, δὲν ἀπαντᾷ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὅρος πρὸς δῆλωσιν τῶν «δοστῶν» ζώου.

8. Γεν. 2₉₃.

9. Γεν. 29₁₄, Κρ. 9₉, Π Σαμ. 5₁, 19_{18,14}, Ι Χρον. 11₁ κλπ.

10. Περὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ τῆς εἰδικωτέρας αὐτῶν ἐννοίας θέλει γίνεαι ἰδιαιτέρος λόγος ἐν τῷ κεφ. Ε' τῆς παρούσης πραγματείας.

νομίζομεν, τὴν ἤδη ἐν τοῖς πρόσθεν διαπιστωθεῖσαν¹ στενήν κατὰ τὸ ὕλικόν συστατικόν τοῦ ἀνθρώπου, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ, συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ζῷα².

Ὅσον δ' ἀφορᾷ ἐξ ἄλλου εἰς τὰ κύρια ἰδιώματα τῆς ἀνθρωπίνης ὕλικῆς φύσεως, ταῦτα εἶναι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς παρουσίας πραγματείας ἐδηλώθη³, τὸ εὐτελές, τὸ εὐθραστον, ἅμα δὲ καὶ τὸ φθαρτόν, τὸ παροδικόν καὶ δὴ καὶ τὸ μάταιον⁴ καὶ τὸ πεπερασμένον αὐτῆς, ἐκ παραλλήλου βεβαίως πρὸς τε τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ τὸ ἀπέριττον αὐτοῦ κάλλος. Τὰ δὲ ἰδιάζοντα ταῦτα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, ἰδίᾳ μάλιστα τὰ πρῶτα ἐξ αὐτῶν, ἐπιθέτουν ἔκτυπον τὴν σφραγίδα αὐτῶν ἐφ' ὅλης τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ συνθέτουν τὴν ἐν πολλοῖς ζοφερὰν ὄψιν τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Πρὶν ἢ χωρήσωμεν ὅμως εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ὑπενθυμίζομεν, ὅτι θεμελιώδης καὶ ἄκρως διαφωτιστικὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἢ β' ἀνθρωπολογικῆ διήγησις, ρητῶς ἀναφέρουσα ὅτι «ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς»⁵. Τὴν δὲ τοιαύτην καταγωγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου ὕλικου συστατικοῦ ἐμφαίνει ἄλλως τε καὶ αὐτὸ τὸ **אֲדָמָה**⁶, ὃ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ κυριώτερος τεχνικὸς ὄρος πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας «ἀνθρώπος»⁷, ἐπιμαρτυροῦν δ' ὅμως, ὡς θέλομεν εὐθύς διαπιστώσει, ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν ἀνθρωπολογικῶς τῆς Π. Διαθήκης χωρία, ἐνθα ὑπογραμμίζεται τὸ γῆινον⁸ καὶ δὴ καὶ τὸ θνητόν⁹ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐν πρώτοις, πρὸς δῆλωσιν τῆς προελεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς «γῆς» καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς ἀρρήκτως συνδεομένου εὐτελοῦς, εὐθραστοῦ καὶ φθαρτοῦ χαρακτηριστοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ὕλικῆς φύσεως, γίνεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ χρῆσις τῶν λιαν ἐκφραστικῶν συμβολισμῶν **אֲדָמָה**, **אֲדָמָה**, **אֲדָמָה**, **אֲדָמָה**, **אֲדָמָה**, **אֲדָמָה** κ.ἄ. Δεδομένου δ' ὅτι οἱ ἐν λόγῳ συμβολισμοί, ὡς θέλομεν εὐθύς διαπιστώσει, καταντοῦν πολλακίς ἀνθρωπολογικοὶ τεχνικοὶ ὄροι πρὸς δῆλωσιν οὐ μόνον τοῦ ὕλικου συστατικοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἐννοίας «ἀνθρώπος», προσδιορί-

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 256ξ., 403.

2. Πρβλ. ἀπὸ τινος ἐπόψεως Ἐκκλ. 3₁₀α («ὅτι συνάντημα νῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνάντημα τοῦ κτήνους, συνάντημα ἐν αὐτοῖς»), ἐπίσης πρβλ. Ἐκκλ. 3₂₀.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 404.

4. Ἀπὸ τινος ἐπόψεως πρβλ. T. BOMAN, μν. ἔργ., σελ. 74 ἐξ.

5. Γεν. 2₇.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 257.

7. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 407ξξ.

8. Πρβλ. Γεν. 3₁₉, Ἰὼβ 40₉, 30₃₃, 33₆, 34₁₅, Ψαλμ. 90₉, 103₁₄, 104₂₉, 146₄, Ἐκκλ. 3₂₀, 12₇, Σοφ. Σολ. 7₁, 9₁₅, Σοφ. Σειρ. 10₉, 17₁, 33₁₀, Ἦσ. 64₇. Πρβλ. ἐπίσης Παροιμ. 2₁₈, 9₁₈ (ἐνθα οἱ Ο' τὸ **אֲדָמָה** ἀποδίδουν διὰ τοῦ «γηγενῆς»).

9. Πρβλ. τὴν ὑπὸ τῶν Ο' χαρακτηριστικὴν ἐν προκειμένῳ χρῆσιν τοῦ ὄρου «θνητός», Ἰὼβ 30₂₈, Παροιμ. 3₁₈, 20₂₄, Ἦσ. 51₁₂, πρβλ. Π. Μακκ. 9₁₂, Σοφ. Σολ. 7₁, 9₁₄, 15₁₇.

ζοντες ἅμα καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, θεωροῦμεν σκόπιμον, ὅπως, ἔστω καὶ διὰ βραχέων, ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα περὶ ἕνα ἕκαστον τῶν παρατεθέντων συμβολισμῶν.

Ἐκ τούτων συνηθέστερον εἶναι τὸ **ἡβγ**, ὅπερ εὑρηται τὸ πρῶτον ἐν τῇ β' ἀνθρωπολογικῇ διηγήσει¹ ἀποδιδόμενον ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «χοῦς»², ἀλλαχοῦ δὲ καὶ διὰ τῶν «γῆ»³, «πηλός»⁴, «χῶμα»⁵ καὶ «ἔδαφος»⁶. Τὰ δὲ σχετικὰ χωρία, ἐνθα ἀπαντᾷ τὸ **ἡβγ**, ὡς κατ' ἐπέκτασιν τεχνικὸς ὄρος τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης, προδίδου καταφανῆ οὐ μόνον ἰδεολογικὴν, ἀλλὰ καὶ φραστικὴν ἔτι ἐπίδρασιν τῆς β' διηγήσεως. Οὕτω λίαν διαφωτιστικοὶ εἶναι ἐνταῦθα καὶ οἱ λόγοι οἱ ἀπευθυνόμενοι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν πεπτωκότα πρωτόπλαστον «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση»⁷, τοὺς ὁποίους σαφῶς ὑπαινίσσεται καὶ ἡ ἐξῆς διαπίστωσις τοῦ Ἰώβ: «πᾶς...βροτὸς εἰς γῆν ἀπελεύσεται, ὅθεν καὶ ἐπλάσθη»⁸. Σειρὰ δ' ὅλη ἀνθρωπολογικῶν χωρίων συνηγορεῖ εὐγλώττως περὶ τε τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς φύσεως⁹, ὡς καὶ περὶ τῆς καταλήξεως¹⁰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν «γῆν» (**ἡβγ**). Ἀξίον μάλιστα ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ γεγονός ὅτι οὐχὶ σπανίως ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ἐνώπιον τοῦ ἀπολύτως πνευματικοῦ Θεοῦ εὐρισκόμενος ὁ ἄνθρωπος, θεωρεῖται ὡς αὐτὸ τοῦτο «γῆ» (**ἡβγ**)¹¹, περὶ οὗ λίαν σαφῶς μαρτυρεῖ καὶ ἡ χαρακτηριστικωτάτη ὁμολογία τοῦ Ἀβραάμ «ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός»¹², πρὸς δὲ παραβλητέον, πρὸς τοῖς ἄλλοις¹³, καὶ τὸ ψαλμικὸν «ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν, ἐμνήσθη ὅτι χοῦς ἐσμέν»¹⁴. Κατὰ τινα δὲ ἀποκαλυπτικὴν διὰ τὰς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεις τῆς Π.Διαθήκης ἔκφρασιν, «ἐκ γῆς ἀναβλαστάνει»¹⁵

1. Γεν. 2_{7α}.
2. Γεν. 2₇, Ἰησ.Ν. 7₈, Ψαλμ. 7₈, 22₁₈, 30₁₀, 44₂₈, 72₉, 103₁₄, Ἐκκλ. 3₂₀, Μιχ. 7₁₇, Ἡσ. 49₂₈, 52₂, Θρ. 2₁₀.
3. Γεν. 3₁₈, 7₂₁, 18₂₇, Ἰ Σαμ. 2₈, Ἰ Βασ. 16₃, Ἰώβ 2₁₂, 8₁₈, 10₈, 16₁₅, 21₂₆, 30₃₄, 40₁₈, 42₈, Ψαλμ. 22₈₀, 113₇, Μιχ. 1₁₀, Ἡσ. 26₁₉, 47₁, Ἰεζ. 27₈₀, Δαν. 12₂.
4. Ἰώβ 4₁₉.
5. Ἰώβ 17₁₈, 20₁₁.
6. Ψαλμ. 119₂₅.
7. Γεν. 3₁₉.
8. Ἰώβ 34₁₅.
9. Πρβλ. Ἰώβ 4₁₉, 10₉, Ψαλμ. 103₁₄, Ἐκκλ. 3₂₀, 12₇.
10. Ἰώβ 7₂₁, 17₁₈, 20₁₁, 21₂₈, 40₁₈, Ψαλμ. 22₁₈, 10₁₀, 104₂₉, πρβλ. Ἡσ. 26₁₉, Δαν. 12₂.
11. Ὡς δηλοῖ ἕδη τὸ «γῆ εἶ» (Γεν. 3₁₉ **ἡβγ** **ἡβγ** **ἡβγ**).
12. Γεν. 18₂₇.
13. Πρβλ. Ψαλμ. 30₁₀ («...ἐν τῷ καταβῆναι με εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολογήσεται σοι χοῦς;»). Πρβλ. Ἰώβ 42₈, ὡς καὶ Σοφ.Σειρ. 10₉.
14. Ψαλμ. 103₁₄.
15. Ἰώβ 8₉. Πρβλ. Σοφ.Σειρ. 33₁₀ («...ἄνθρωποι πάντες ἀπὸ ἐδάφους, καὶ ἐκ γῆς ἐκτίσθη Ἀδάμ»).

ὁ ἄνθρωπος, ἐνώ τὸ παραστατικώτατον «οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν γῆν»¹ δέον ὅπως θεωρηθῆ ὡς περιφραστικὸς ὅρος ταυτόσημος τοῦ «ἄνθρωπος».

Ἐξ Ἰσου χαρακτηριστικὸν πρὸς τὸ προμνημονευθὲν ἱερόν, ἂν καὶ οὐχὶ ὡς ἐκεῖνο σύνηθες, εἶναι ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ καὶ τὸ ἱερόν (III), ὅπερ ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «πηλός»², «πήλινος»³. Καὶ τὰ ἀνθρωπολογικὰ χωρία, ἐνθα ἀπαντᾷ τὸ ἱερόν διατελοῦν ὑπὸ τὴν σαφῆ καὶ ζωηράν ἐπίδρασιν τῆς β' διηγήσεως, ὡς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐμφαίνει ἰδίᾳ καὶ ἡ συνδυάζουσα ἀμφοτέρους τοὺς πλήρεις προσφυστάτων συμβολισμῶν τεχνικούς ὅρους, ἐπικλησις τοῦ Ἰώβ πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ δημιουργόν· «μνήσθητι ὅτι πηλὸν με ἐπλασας, εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέφεις»⁴. Λίαν ἐκφραστικὴ εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἱεροῦ πρὸς ὑπογράμμισιν τῆς ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπισημανθείσης⁵ ἰσότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἥτις κατὰ τὸ εὐθὺς ἐπακολουθοῦν χωρίον ἐρείδεται ἐπὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν συστατικοῦ: «Ἐκ πηλοῦ διήρησαι σὺ, ὡς καὶ ἐγώ»⁶. Πρὸς τούτοις ὁμοῦ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παροραθῆ καὶ ἡ τοσοῦτον διαφωτιστικὴ συμβολικὴ εἰκὼν, ἥτις εὐλόγως δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι μετ' ἐλαχίστων παραλλαγῶν εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τὰ τρία σχετικὰ χωρία τοῦ Ἡσαίου, ἐνθα ἀπαντᾷ τὸ ἱερόν ἐν ἀνθρωπολογικῇ ἐννοίᾳ⁷. Τὰ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως σπουδαῖα ταῦτα χωρία, τὰ ὅποια καὶ ὑπαινίσσονται τὴν β' ἀνθρωπολογικὴν διήγησιν, ἀναφέρονται ἐπίσης εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πλάσιν οὐ μόνον τοῦ πρωτοπλάστου, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀνθρώπου, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ βαθυστόχαστον «Οὐχ ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθε; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι οὐδὲ σὺ με ἐπλασας; Ἡ τὸ ποιήμα

1. Ψαλμ. 22₉₀.

2. Ἰώβ 10₉, 30₁₈, 33₈, Ἡσ. 29₁₈, 45₉, Ἱερ. 18₆.

3. Ἰώβ 4₁₉.

4. Ἰώβ 10₉.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 40₄, 40₆.

6. Ἰώβ 33₂. Πρβλ. Ἡσ. 64₄.

7. Τὰ τρία ταῦτα ἀνθρωπολογικὰ χωρία εἶναι Ἡσ. 29₁₈, 45₉, 64₄. Σημειωτέον ὅτι παρ' Ἡσαίου ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος σπανιώτατος ὅρος ἀπαντᾷ ἄπαξ ἔτι (Ἡσ. 10₉), ἥτοι συνολικῶς τετράκις μόνον. Ἐν προκειμένῳ δ' εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας τὸ γεγονός, ὅτι ἕκαστον τῶν τριῶν παραλλήλων ἀνθρωπολογικῶν χωρίων ἀντιστοιχεῖ εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν τριῶν μερῶν τοῦ προφητικοῦ τούτου βιβλίου (Α' = κεφ. 1ἔξ., Β' = κεφ. 40ἔξ., ὁ οὗτω καλούμενος Δευτεροησαίας, Γ' = κεφ. 56ἔξ., ὁ οὗτω καλούμενος Τριτοησαίας). Ἄραγε εἶναι τυχαία ἡ οὐ μόνον ἰδεολογικὴ, ἀλλὰ καὶ στενωτέρα φιλολογικὴ ὁμοιότης τῶν εἰρημένων χωρίων, ἥτις ἐξικνεῖται μέχρι καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς φραστικῆς συγγενείας, ἐμφανισμένης ἐν τῇ κοινῇ χρῆσει τοσοῦτον σπανίας, μάλιστα δ' ἐν ἀνθρωπολογικῇ ἐννοίᾳ, λέξεως ὡς εἶναι τὸ ἱερόν; Μήπως ἡ στενωτέρα ὁμοιότης αὕτη καὶ συγγένεια τῶν χωρίων τούτων εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ πρόσθετον ἐσωτερικὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ τῶν τριῶν μερῶν ἐκ τῆς γραφίδος ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ συγγραφέως;

τῷ ποιήσαντι οὐ συνετῶς με ἐποίησας;»¹. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Ἡσαίου, ὡς καὶ ἐν τοῖς δυσὶν ἐτέροις², παρίσταται ὁ Θεὸς μὲν ὡς ὁ «κεραμεὺς» (רַצִּי)³, ὁ δὲ ἄνθρωπος ὡς ὁ «πηλὸς» (רַהֵל) ἐν χερσὶ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ πλάστου⁴. Ὅτι δὲ οἱ προμνημονευθέντες ὅροι προσδιορίζουν εἰδικώτερον τὸ ὕλικόν τοῦ ἀνθρώπου συστατικὸν καὶ δὴ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, μαρτυρεῖ ἀψευδῶς καὶ ἡ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰὼβ παραστατικωτάτη ἔκφρασις, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς ἀνθρώπους ὡς «κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνης»⁵, σαφῶς, ὡς ἄλλως τε καὶ κατωτέρω θέλομεν διαπιστώσει, ἐμφαίνουσα οὐ μόνον τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἀλλὰ καὶ τὸν ρόλον αὐτοῦ ὡς κατοικητηρίου τῆς ψυχῆς. Πρὸς τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετος, νομίζομεν, καὶ ἡ χρῆσις τοῦ שִׁרְיָה ὁμοῦ μετὰ τοῦ הַבָּנִי⁶, ἀποδιδόμενων ὑπὸ τῶν Ο' ἀντιστοιχῶς διὰ τοῦ «δοστράκιος» καὶ τοῦ «ἀγγεῖον», πρὸς ἃ παρομοιάζεται ὁ ἄνθρωπος, ἰδίᾳ ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ: «Υἱοὶ Σιών οἱ τίμοι οἱ ἐπηρομένοι ἐν χρυσίῳ πῶς ἐλογίσθησαν εἰς ἀγγεῖα δοστράκινα ἔργα χειρῶν κεραμέως;»⁷.

Ἐνταῦθα δ' εἶναι ἄξιον ὑπογραμμίσεως ὅτι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ, ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων τεχνικῶν ὄρων, εὐρηται ὡς ἄπαξ λεγόμενον ἐν ἀνθρωπολογικῇ ἐννοίᾳ καὶ τὸ מַרְיָה, ὅπερ, ἂν καὶ εἶναι ταυτόσημον τοῦ רַצִּי («γῆ»), ἀποδίδεται λίαν χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «ταπεινώσις», σαφῶς ἐμφαίνοντος καὶ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν ἀπάντων τῶν ἡδὴ ἐπισημανθέντων λίαν στοχαστικῶν, πολλάκις, συμβολισμῶν τῆς ἀνθρωπίνης ὕλικῆς φύσεως. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐννοία τοῦ מַרְיָה διαφωτίζεται ἐκ τοῦ ἐξῆς σχετικοῦ χωρίου, ἐνθα

1. Ἡσ. 29₁₀.

2. Ἡσ. 45₉, 64₇.

3. Ἐν τοῖς χωρίοις Ἡσ. 45₉, 64₇ γίνεται ἐν τῇ αὐτῇ ἀκριβῶς ἐννοίᾳ χρῆσις τοῦ καὶ ἐκ τῆς β' διηγήσεως (Γεν. 2₇) γνωστοῦ ῥήματος רַצִּי («πλάσσαι»), ὅπερ εἶναι ἡ ρίζα τοῦ רַצִּי.

4. Πρβλ. ἐπίσης Ἱερ. 18₆ («...ἰδοὺ ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως ὑμεῖς ἐστε ἐν ταῖς χερσὶ μου»), ὡς καὶ Σοφ. Σειρ. 33₁₃ («ὡς πηλὸς κεραμέως ἐν χερσὶ αὐτοῦ...οὕτως ἄνθρωποι ἐν χερσὶ τοῦ ποιήσαντος αὐτούς...»). Πρβλ. ἐπίσης Ἰὼβ 30₁₉.

5. Ἰὼβ 4₁₉.

6. Ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ ἀβεβαίας ρίζης הַבָּנִי θὰ ἐπέτρεπεν ἴσως τὴν συσχέτισιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθὲν הַבָּנִי («σῶμα», «νεκρὸς»). Μάλιστα δ' ὑπὸ τὸ φῶς τῶν συμβολικῶν ἐκφράσεων, δι' ὧν δηλοῦται ἡ ὕλική τοῦ ἀνθρώπου φύσις, θὰ ἡδύνατό τις ἴσως νὰ υποθέσῃ ὅτι τὸ הַבָּנִי, ὅπερ εἶναι ἡ ρίζα τοῦ הַבָּנִי εἶναι ἐπίσης ἡ ρίζα καὶ τοῦ הַבָּנִי.

7. Θρ. 4₃. Πρβλ. ἐπίσης τὴν χαρακτηριστικὴν ἐν προκειμένῳ χρῆσιν τοῦ שִׁרְיָה (ἀνευ τοῦ הַבָּנִי) ἐν Ἡσ. 45, κατὰ τὸ Μασωρ. κείμενον.

καὶ ἀπαντᾷ τοῦτο: «μη¹ ἀποστρέψης ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσιν καὶ εἶπας ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἀνθρώπων»². Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι, πρὸς δῆλωσιν τῆς γνωστῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πτώματος, ἰδίᾳ ὅταν τοῦτο παραμένῃ ἄταφον, ἡ Π. Διαθήκη χρησιμοποιεῖ τοὺς ὄρους **יָמָה** καὶ **הָיָה**, τοὺς ὁποίους οἱ Ο' μεταφράζουσι ἀντιστοιχῶς διὰ τοῦ «κοπρία»³ ἢ «κόπρος»⁴ καὶ διὰ τοῦ «κοπρία»⁵. Οὕτω λίαν ἐκφραστικὴ εἶναι καὶ ἡ περὶ τῶν νεκρῶν παρομοίωσις «ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῇ γῆ»⁶, ἔνθα γίνεται χρῆσις τοῦ **יָמָה**, ὡς καὶ ἡ ἐπίσης ἐκφραστικὴ παρομοίωσις «ἐγενήθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ»⁷, τοῦ «κοπρία» ἀποδίδοντος ἐνταῦθα τὸ **הָיָה**⁸. Τέλος πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἐν προκειμένῳ καὶ τοῦ **רָפָץ**, ὅπερ ἐν ἀνθρωπολογικῇ ἐννοίᾳ ἀπαντᾷ ἐνίοτε ὁμοῦ μετὰ τοῦ **רָפָץ** («γῆ») ⁹, τοῦ ὁποίου καὶ προηγεῖται μεταφραζόμενον ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σποδός», ἀπαξ δὲ καὶ διὰ τοῦ «κοπρία»¹⁰. Ἡ ὁμοῦ μετὰ τοῦ **רָפָץ** χρῆσις τοῦ **רָפָץ**, ὡς καὶ ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη, ἐμφαίνει εὐγλώττως τὴν πρὸ τοῦ ἀπολύτως πνευματικοῦ Θεοῦ ἐσχάτην ταπεινώσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἐξῆς διαπίστωσις τοῦ Ἰώβ: «Ἐν γῆ καὶ σποδῷ μου ἡ μερίς»¹¹. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰλικρινὴς μετάνοια ἐκφράζεται χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου διὰ τοῦ «ἤγημαι... ἐμαυτὸν γῆν καὶ σποδόν»¹². Μάλιστα δ' ἐν τῇ Σοφίᾳ Σειράχ ὁ ἕξθς γνωστὸς συνδυασμὸς τῶν **רָפָץ** καὶ **רָפָץ** ἀπαντᾷ ὡς ὅρος ταυτόσημος πρὸς τὸ «ἄνθρωπος», ἀντὶ τοῦ ὁποίου καὶ τίθεται ἐν τῷ ἐρωτήματι «τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός;»¹³, ὑποδηλουμένης οὕτω τῆς εὐτελοῦς ἀρχῆς καὶ τοῦ ταπεινοῦ τέλους τῆς ἀνθρωπίνης ὑλικῆς φύσεως. Συναφῆς ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ὁμολογία «ἄνθρωποι πάντες γῆ καὶ σποδός»¹⁴, ἐνῶ τὸ «γινῶτε ὅτι σποδός ἡ καρδία

1. Ἡ ἄρνησις ἐλλείπει ἐκ τοῦ Μασωρ. κειμένου. Καὶ ὅπως ἔχει ὁμοίως τὸ κείμενον τῶν Ο', ἡ ἐννοία τοῦ χωρίου δὲν παραβλάπτεται.

2. Ψαλμ. 90, ✕

3. Ἰ Βασ. 9₈₇.

4. Ψαλμ. 83₁₁.

5. Ἡσ. 5₂₅.

6. Ψαλμ. 83₁₁.

7. Ἡσ. 5₂₅.

8. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ τὸ λίαν χαρακτηριστικὸν χωρίον Σοφ. Σειρ. 10₁₁ («Ἐν γὰρ τῷ ἀποθανεῖν ἄνθρωπον κληρονομήσει ἐρπετὰ καὶ θηρία καὶ σκόληκας»).

9. Γεν. 18₂₇, Ἰώβ 30₁₉, 42₆, Ἰεζ. 27₈₀.

10. Ἰώβ 2, ✕

11. Ἰώβ 30.

12. Ἰώβ 42₆. Πρβλ. Γεν. 18₂₇.

13. Σοφ. Σειρ. 10₉.

14. Σοφ. Σειρ. 17₉₂.

αὐτῶν»¹ διακηρύσσει τὸ κενὸν καὶ μάταιον τῶν ἀνθρωπίνων διαλογισμῶν. Τὴν ἔννοιαν ὅμως τῶν ἀνωτέρω χωρίων διαφωτίζει ἔτι μᾶλλον, νομίζομεν, ἢ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ τοσοῦτον χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἀνθρώπου συμβολικῆ χρῆσις εἶτε μόνου τοῦ **רַחֵם** («σποδός»)² εἶτε ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ **רַעַף** («χοῦς»)³ εἶτε συνηθέστερον καὶ μετὰ τοῦ **רַעַף** («σάκκος»)⁴, εἰς ἐκδήλωσιν τῆς βαθείας μετανοίας⁵ καὶ τῆς ἄκρας ταπεινώσεως⁶ αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ θλίψεως⁷ ἢ καὶ τῆς συνταρασσούσης αὐτὸν ἐντροπῆς⁸. Σημειωτέον δ' ὅτι αἱ συμβολικαὶ αὗται πράξεις τελοῦνται ἐπίσης καὶ διὰ τῆς χρήσεως μόνου τοῦ **רַעַף**⁹, ἢ μόνου τοῦ **רַעַף**¹⁰.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς παρατεθέντας τοσοῦτον ἐκφραστικούς συμβολισμούς τῆς Π.Διαθήκης, ἐμφαίνοντας, ὡς διεπιστώσαμεν, τὸ εὐτελές, τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ παροδικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ὕλικῆς φύσεως, οὐχὶ σπανία εἶναι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ καὶ ἡ χρῆσις μεγάλης ποιητικῆς δυνάμεως εἰκόλων καὶ στοχαστικωτάτων παρομοιώσεων, δι' ὧν προσδιορίζεται μὲν τὸ μάταιον καὶ τὸ πρόσκαιρον τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, σκιαγραφεῖται δ' ὅμως ἕμα, ἰδίᾳ διὰ τινων ἐξ αὐτῶν, καὶ ἡ ἀπέριττος ὥρα ιότης καὶ δὴ καὶ ἡ ἐν τῇ ἀπλότητι μεγαλοπρέπεια τοῦ ὕλικου συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὑποδηλουμένης οὕτω καὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Πρὸς παραστατικωτέραν δ' ἐκφρασιν τῶν ἀνωτέρω οὐχὶ σπανίως χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις **רַחֵם**, ἥτοι ὁ «χόρτος»¹¹ ἢ ἡ «χλόη»¹² κατὰ τοὺς Ο', πρὸς δὲ καὶ παραβάλλεται ὁ ἀνθρώπος, δεδομένου ὅτι, συμφώνως πρὸς τὰ σχετικὰ τῆς Π.Διαθήκης

1. Ἦσ. 44₂₀.
2. Π Σαμ. 13₁₈, Ἦσ. 61₈, πρβλ. Ἰουδ. 9_{1α}. Ἐπίσης πρβλ. τὰ χαρακτηριστικὰ χωρία Ψαλμ. 102₁₀, Θρ. 3₁₈, ἐνθα ἡ «σποδός» ὡς τροφή τοῦ ἀνθρώπου.
3. Πρβλ. Ἰεζ. 27₈₀.
4. Πρβλ. Ἐσθ. 4_{17,18}, Ἰων. 3₈, Ἦσ. 58₈, Ἰερ. 6₂₆, Δαν. 9₉.
5. Ἰων. 3₈.
6. Ἦσ. 58₈, Δαν. 9₉.
7. Ἐσθ. 4_{17,18}, Ἦσ. 61₈, Ἰερ. 6₂₀, ἰδίᾳ δὲ Ἰεζ. 27₈₀ ἐξ.
8. Π Σαμ. 13₁₈.
9. Ἰησ.Ν. 7₈, Ἰὼβ 2₁₂, Ψαλμ. 72₉, Μιχ. 1₁₀, 7₁₇, Ἦσ. 47₁, 49₂₈, 52₂, Θρ. 2₁₀, 3₂₈, πρβλ. Ι Σαμ. 2₈, Ι Βασ. 16₂, Ἰὼβ 16₁₅, Ψαλμ. 7₈, 44₂₀, 113₇, 119₂₆.
10. Πρβλ. Γεν. 37₃₄, ΙΙ Σαμ. 3_{8,1}, Ι Βασ. 24₃₇, 20_{8,18,22}, ΙΙ Βασ. 6₃₀, 19_{12,2}, Ι Χρον. 21₁₀, Νεεμ. 9₁, Ἐσθ. 4₄, Ἰὼβ 16₁₅, Ψαλμ. 30₁₂, 35₁₃, 69₁₂, Ἀμ. 8₁₀, Ἰωήλ 1_{8,12}, Ἰων. 3_{8,18}, Ἦσ. 3₃₄, 15₈, 37_{12,3}, Ἰερ. 4₈, 48_{8,7}, 49₈, Ἰεζ. 7₁₈, πρβλ. Ἰουδ. 4_{10,11,14}, 8₈, 9_{1β}, 10₈.
11. Ψαλμ. 37₂, 103₁₅, Ἦσ. 40_{8,8}, 51₁₃. Πρβλ. ἐν ἀνθρωπολογικῇ ἐννοίᾳ καὶ τὸ **רַחֵם** («χόρτος»), Ψαλμ. 92₇, 102_{5,12}.
12. Ψαλμ. 90₈, Πρβλ. ἐν ἀνθρωπολογικῇ ἐννοίᾳ τὸ **רַחֵם** («χλόη»), Ψαλμ. 37₂. Περαιτέρω ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ πρβλ. καὶ τὸ **רַחֵם** («λάχανον»), Ψαλμ. 37₂.

χωρία, και αυτός, ως εκείνα, «ἀνθεῖ»¹ και «ξηραίνεται»². Τοιαύτην δὲ συμβολικὴν εἰκόνα περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἔχομεν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, και ἐν τῷ χωρίῳ «τίνα εὐλαβηθεῖσα ἐφοβήθης ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ και ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθησαν»³, και δὴ και ἐν τῷ «τὸ πρῶν ὡσεὶ χλόη παρελθοῖ, τὸ πρῶν ἀνθήσει και παρελθοῖ, τὸ ἐσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖη και ξηρανθεῖη»⁴. Ἔτι ἐκφραστικωτέρα ὅμως εἶναι ἡ παρομοίωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ «ἀνθος», δι' οὗ προσφυῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ **רִיב**, ἀπαντῶν μάλιστα ἐν τοῖς σχετικοῖς χωρίοις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμοῦ μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος **רִיבִּי**, ὁπότε και δίδει πληρεστέραν τὴν εἰκόνα τῆς ματαιότητος και τοῦ προσκαίρου τῆς ἀνθρωπίνης ὑλικῆς φύσεως, ἐνῶ ὑποδηλοῖ ἅμα και τὸ ἀπέριττον φυσικὸν αὐτῆς κάλλος, ὡς παραστατικῶς ἐκφράζονται ταῦτα και ἐν τῷ γνωστῷ ψαλμικῷ στίχῳ «Ἀνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει...»⁵. Ὅτι δὲ και ἡ σειρὰ τῶν νέων τούτων παρομοιώσεων ἀναφέρεται εἰδικώτερον εἰς τὸ ὑλικὸν συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ, καταδεικνύεται και διὰ τοῦ ἐξῆς σπουδαίου χωρίου τοῦ Ἡσαίου, ἐνθα οὐ μόνον γίνεται χρῆσις ἀμφοτέρων τῶν ἐννοιῶν, δηλ. τοῦ τε **רִיבִּי** και τοῦ **רִיב**, ὡς ἄλλως τε και ἐν τῷ μόλις παρατεθέντι χωρίῳ τῶν Ψαλμῶν, ἀλλὰ ἀναφέρεται παραλληλιζόμενον πρὸς αὐτὰς και ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπολογικὸς ὅρος πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τ.ἐ. τὸ **רִבָּב**⁶: «Φωνὴ λέγοντος βόησον· και εἶπα τί βοήσω; Πᾶσα σὰρξ χόρτος, και πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, και τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν»⁷. Πρὸς τούτοις ὅμως λίαν διαφωτιστικὸς εἶναι και ὁ ἐν τῷ εὐθύς ἀκολουθοῦντι χωρίῳ σύνδεσμος τοῦ **רִיב** («ἀνθος») πρὸς τὸ **לֵב**, ἐπιτυχῶς ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σσια»): «Βροτὸς... γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος και πλήρης ὀργῆς ἢ ὡσπερ ἄνθος ἀνθήσαν ἐξέπεσεν, ἀπέδρα

1. Οὕτως ἐν προκειμένῳ ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' τὸ **רִיב** (Ψαλμ. 92₁₃), τὸ **רִיב** (Ἰώβ 14₂), και τὸ **רִיב** (Ψαλμ. 90₆). Πρβλ. ἐπίσης τὴν χρῆσιν τοῦ **רִיב** («ἐξανθῶ») Ψαλμ. 103₁₅.

2. Οὕτως ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ **רִבָּב** (πρβλ. Ἡσ. 40₆).

3. Ἡσ. 51₁₂.

4. Ψαλμ. 90₅εξ. Πρβλ. ἐπίσης τὸ ψαλμικόν· «ἐπλήγη ὡσεὶ χόρτος και ἐξηράνθη ἡ καρδία μου» (Ψαλμ. 102₅). Πρὸς τούτοις πρβλ. περὶ τῶν ἀσεβῶν Ἰώβ 15_{20,23}. Ψαλμ. 37₂, 92₈. Ἀλλὰ και περὶ τῶν δικαίων Ψαλμ. 1₃, 92₁₈, Ἱερ. 17₂, Σοφ. Σειρ. 39₁εξ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐν προκειμένῳ και τὰ χωρία Ἰώβ 5₂₅εξ. («... τὰ δὲ τέκνα σου ἔσται ὡσπερ τὸ παμβότανον τοῦ ἀγροῦ. Ἐλευσὴ δὲ ἐν τάφῳ ὡσπερ σίτος ὄριμος κατὰ καιρὸν θεριζόμενος...») και Σοφ. Σειρ. 14₁₈ («ὡς φύλλον θάλλον ἐπὶ δένδρου δασέος, τὰ μὲν καταβάλλοι, ἄλλα δὲ φύει...»).

5. Ψαλμ. 103₁₅.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 421εξ.

7. Ἡσ. 45₆εξ.

δὲ ὡσπερ σκιά καὶ οὐ μὴ στῆν»¹, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἐξῆς μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος **לַי** («σκιά») συμπαράθεσις τοῦ **בְּשׁוּב**, μεταφραζομένου ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «χόρτος»: «Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιά ἐκλήθησαν, καὶ ἐγὼ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη»². «Ἐξ Ἰσου χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ σειρά τῶν ἀνθρωπολογικῶν χωρίων, ἐνθα γίνεται χρῆσις μόνον τοῦ **לַי** («σκιά»)»³, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ παραβάλλεται ὁ ἐπίγειος βίος τοῦ ἀνθρώπου, ἐν οἷς ἡ τε πολλακίς ἐπαναλαμβανομένη μελαγχολικὴ διαπίστωσις· «*χθιζοί.....ἐσμέν καὶ οὐκ οἶδαμεν, σκιά γάρ ἐστιν ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ βίος*»⁴ καὶ δὴ καὶ ἡ πηγαία ὁμολογία τοῦ ἀνθρώπου τῆς Π.Διαθήκης ἐνώπιον τοῦ ἀπολύτως πνευματικοῦ Θεοῦ, ἣτις γίνεται ἐνταῦθα διὰ στόματος τοῦ βασιλέως Δαυὶδ: «*Πάροικοι ἐσμεν ἐναντίον σου καὶ παροικοῦντες, ὡς πάντες οἱ πατέρες ἡμῶν ὡς σκιά αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐπὶ γῆς, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπομονή*»⁵. Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ παροραθῆ καὶ ὁ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ συνήθης χαρακτηρισμὸς τοῦ ἐπιγείου βίου τοῦ ἀνθρώπου ὡς «*ματαιότητος*»⁶, κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ο' προσφωεστάτην ἀπόδοσιν τοῦ ὄρου **הַבָּה**. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ προσφιλὴς ἔκφρασις τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ⁷ «*ἡμέραι ματαιότητος*»⁸, ἐμφαίνουσα τὸ ἰδιάζον γνῶρισμα τῆς ἐν τῇ γῆ ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μάλιστα δὲ οὐ μόνον καὶ τῆς γυναικὸς ἔτι τὸ κάλλος⁹ θεωρεῖται, αὐτὸ καθ' αὐτό, «*μάταιον*» (**הַבָּה**)¹⁰, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀνθρωπος, ὡς διακηρύσσεται καὶ ἐν τῷ ἐξῆς ἔκφραστικῷ χωρίῳ:

1. Ἰωβ 14₁ἐξ. Περαιτέρω δὲ συγκρίνεται ὁ ἀνθρωπος πρὸς τὸ δένδρον (πρβλ. Ἰωβ 14₇ἐξ.).

2. Ψαλμ. 102₁₀.

3. Πρβλ. ὁμοίως τὴν συμπαράθεσιν τοῦ «σκιά» ὁμοῦ μετὰ τοῦ «ματαιότης» (Ψαλμ. 144₄, Ἐκκλ. 6₁₂), περὶ οὗ εὐθὺς κατωτέρω ὁ λόγος. Πρὸς τούτοις πρβλ. ἐν προκειμένῳ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ ἐνοσίᾳ χρῆσιν τοῦ **הַבָּה** («εἰκὼν») ἐν Ψαλμ. 39, («*μὲντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος, πλὴν μάτην ταράσσονται· θησαυρίζει καὶ οὐ γινώσκει τίνα συνάξει αὐτὰν*»).

4. Ἰωβ 8₉. Πρβλ. Ψαλμ. 109₂₈, Ἐκκλ. 8₁₈, Σοφ.Σολ. 5₉ καὶ δὴ Σοφ.Σολ. 2₅ («*σκιάς γάρ πάροδος ὁ καιρὸς ἡμῶν...*»), ὅπερ τίθεται εἰς τὸ στόμα τῶν ἀσεβῶν.

5. Ἰ Χρον. 29₁₅.

6. Πρβλ. ἰδίᾳ τὸ ἀλλαχού μνημονευθὲν χωρίον Ψαλμ. 144₄, ὡς καὶ τὸ Ψαλμ. 39₆ («*ἰδοὺ παλαιστάς ἔθου τὰς ἡμέρας μου, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐδὲν ἐνώπιόν σου· πλὴν τὰ σύμματα ματαιότης, πᾶς ἀνθρωπὸς ζῶν*»). Ἐπίσης πρβλ. Ψαλμ. 62₁₀, 78₂₈.

7. Ἐνθα, ὡς γνωστόν, τὸ ἀφειδῶς χρησιμοποιοῦμενον **הַבָּה** ἀποτελεῖ, ὡς τεχνικὸς ὄρος, τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τοῦ ἔλου βιβλίου.

8. Ἐκκλ. 7₁₇, 9₈β. Ἐπίσης πρβλ. Ἐκκλ. 6₁₂ («*ἀριθμὸς ἡμερῶν ζωῆς ματαιότητος αὐτοῦ*»), πρβλ. Ἐκκλ. 9₃α.

9. Παροιμ. 31₁₀. Πρβλ. περὶ τῶν ἀνθρωπίνων διαλογισμῶν (Ψαλμ. 94₁₁).

10. Πρβλ. ἐνταῦθα καὶ τὸ **הַבָּה**, ὅπερ ἐπίσης ἀποδίδεται διὰ τοῦ «μάταιος» (Ψαλμ. 60₁₈, πρβλ. Ψαλμ. 89₄₈, 108₁₈).

«Πλήν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό»¹. Ἡ αὐτὴ χαρακτηριστικὴ διαπίστωσις ὑπάρχει καὶ ἐν τινι χωρίῳ τῆς Σοφίας Σολομῶντος, ἐνθα ἀναφέρεται ὅτι «μάταιοι πάντες ἄνθρωποι φύσει»².

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐνίοτε ὁ ἄνθρωπος χαρακτηριστικῶς παραβάλλεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ πρὸς «ἰμάτιον», δι' οὗ ἐπιτυχῶς μεταφράζονται οἱ Ο' τὸ **בְּנֵי**. Τοιαύτην παρομοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἔχομεν, ὡς γνωστόν, ἐν τῷ ψαλμικῷ χωρίῳ· «πάντες ὡς ἰμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἀλλάξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται»³, τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁποίου διαφωτίζουν τὰ συναφῆ χωρία τοῦ Ἡσαίου, ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ τοῦ ἀνθρώπου λεγόμενον· «ὡσερ... ἰμάτιον βρωθήσεται ὑπὸ χρόνου καὶ ὡς ἔρια βρωθήσεται ὑπὸ σιτῆος»⁴ καὶ δὴ καὶ τὸ «ἢ γῆ ὡς ἰμάτιον παλαιωθήσεται, οἱ δὲ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡσερ ταῦτα ἀποθανοῦνται»⁵. Ὅτι δὲ καὶ ἡ νέα αὕτη συμβολικὴ εἰκὼν ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, δηλοῖ κατηγορηματικῶς, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ τὸ «πᾶσα σὰρξ ὡς ἰμάτιον παλαιοῦται· ἢ γὰρ διαθήκη ἀπ' αἰῶνος θανάτῳ ἀποθανῆ»⁶. Προφανὲς εἶναι, νομίζομεν, ὅτι ἡ τοσοῦτον προσφυῆς παρομοίωσις τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ ὑπὸ τοῦ σκώληκος βιβρωσκόμενον «ἰμάτιον» δὲν εἶναι ποιητικὴ μόνον ἔμπνευσις, ἀλλ' ἐνέχει βαθυτέραν σημασίαν καὶ δὴ προσδιορίζει, πρὸς τοὺς ἄλλοις, τὸν τε χαρακτήρα καὶ τὸν ρόλον τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ὡς τοῦ ἐνδύματος τῆς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Συναφῆς δὲ πρὸς τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῆς Π. Διαθήκης εἶναι καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ, πράγματι, χρῆσις τοῦ ῥήματος **שָׁבַל** («ἐνδύω») ἐν τῷ καὶ ἀλλαγῆς τῆς παρουσίας μνημονευθέντι χωρίῳ⁷ τοῦ Ἰώβ, ἐνθα μάλιστα ρητῶς ἀναφέρεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνδύεται διὰ «δέρματος» (רֵיב) καὶ «κρέατος» (רֶגֶל)⁸. Ὑπενθυμίζομεν ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐπίσης προμνημονευθὲν σπουδαῖον χωρίον τοῦ Ἰώβ, ὅπερ, χαρακτηρίζον τοὺς ἀνθρώπους ὡς «κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνας»⁹, σαφῶς ἐμφαίνει ὅτι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα θεωρεῖται ὡς «οἰκία πηλίνη»¹⁰, ἐντὸς τῆς ὁποίας, ὡς ρητῶς καὶ

1. Ψαλμ. 62¹⁰. Πρβλ. Ψαλμ. 39^{12γ} «Βεβαίως ματαιότης (εἶναι) πᾶς ἄνθρωπος» (מַתְּוֹת כָּל בֶּן אָדָם).

2. Σοφ. Σολ. 13¹.

3. Ψαλμ. 102²⁷. (Κατὰ Κωδ. Α, Β καὶ ἐκκλησ. Ψαλμ. «ἐλίξεις» ἀντὶ ἀλλάξεις»).

4. Ἡσ. 51⁹. Πρβλ. Ἡσ. 50⁹ («Ἰδοὺ Κύριος βοηθεῖ μοι· τίς κακώσει με; Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἰμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς καταφέρεται ὑμᾶς»).

5. Ἡσ. 51⁶.

6. Σοφ. Σειρ. 44¹⁷.

7. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 405.

8. Ἰώβ 10¹¹. Πρβλ. Ἰώβ 2⁴.

9. Ἰώβ 4¹⁹.

10. Οὕτω μεταφράζονται οἱ Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **רְחֵלֵינוּ**.

κατηγορηματικῶς δηλοῦται, ὁ ἄνθρωπος ἀπλῶς «κατοικεῖ». Μάλιστα δὲ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διαφύγη τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ὅτι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις τούτοις¹ εἶναι εὐδιάκριτος, νομίζομεν, ἡ ἀντίληψις τῆς Π.Διαθήκης, καθ' ἣν ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρωπίνου («ἐ γ ὦ») κεῖται πέρα τοῦ ὕλικου συστατικοῦ, ἦτοι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Καὶ ναὶ μὲν, ὡς ἤδη καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου ὑπεδηλώθη², καὶ τὸ ὕλικόν συστατικόν προσδίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω χωρίων διαγράφεται, νομίζομεν, ὁ ρόλος αὐτοῦ ὡς ἀτομικοῦ περικαλύμματος τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἦτις, ὡς θέλομεν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς παρουσίας ἐρεύνης διαπιστώσει, ἔγκειται εἰς τὸ πνευματικόν συστατικόν καὶ ἐπιθέτει τὴν σφραγίδα αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ὕλικου, δηλ. τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, φέροντος ἐντεῦθεν ἐμφανῶς, πολ- λάκις, τὰ ἰδιάζοντα ἀτομικὰ χαρακτηριστικά τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἄλλως τε ὑποδηλοῖ καὶ ἡ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ κρατοῦσα ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ψυχροσωματικῆς ἐνότητος.

Ἀποκαλυπτικώτατα εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τινὰ χωρία, ὅπου παρομοιάζεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ δὴ μεθ' ὅσα εἴπομεν τὸ σῶμα αὐτοῦ, πρὸς «σκηνήν», δι' οὗ μεταφράζουσιν οἱ Ο' τὸ **לְהֵי**. Οὕτω διαφωτιστικὸς εἶναι καὶ ὁ ἐξῆς μονό- λογος τοῦ Ἰερεμίου, ἐν τῷ ὁποίῳ μάλιστα ἀπαντᾷ ἐν συναφεῖ ἐννοία καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «δέρρις» ἀποδιδόμενον **רַחֵם**: «*Ἄφνω τεταλαιπώρηκεν ἡ σκηνή (μου)*³, *διεσπάρθησαν αἱ δέρρις μου*⁴. Ἐτι σπουδαιότερον ὅμως εἶναι καὶ τὸ κάτωθι χωρίον τοῦ Ἡσαίου, ἐνθα γίνεται χρῆσις οὐ μόνον τοῦ **לְהֵי**, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπαξ λεγομένου **רַחֵם** (II), ἀποδοτέου διὰ τοῦ «κατοι- κία», πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ παραβάλλεται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα⁵: «Ἡ κατοικία μου ἐκριζοῦται καὶ ἀναρπάζεται ἀπ' ἐμοῦ, ὡς σκηνὴ ποιμένος⁶. Ἐξ Ἰσου σπουδαῖον καὶ δὴ ἔτι σαφέστερον εἶναι τὸ ἐξῆς παράλληλον χωρίον τοῦ Ἰώβ, ἐνθα μάλιστα, ἀντὶ τοῦ **לְהֵי** («σκηνή»), ἀναφέρεται λίαν χαρακτη- ριστικῶς τὸ **רַחֵם**, ὅπερ μεταφράζεται διὰ τοῦ «σχοινίον σκηνῆς», ὑπὸ τὸ

1. Ἰώβ 10₁₁, 4₁₉.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 418έξ.

3. Οἱ Ο' δὲν μετέφρασαν τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον ἀντωνυμικὸν ἐπίθημα.

4. Ἰερ. 4₂₀. Περὶ τοῦ χωρίου τούτου πρβλ. καὶ Ν.Π.ΜΠΑΤΣΙΩΤΟΥ, Εἰσα- γώγῃ εἰς τοὺς μονολόγους τοῦ Ἰερεμίου (Diss), Ἀθήναι 1959, σελ. 51έξ. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ παράλληλον χωρίον Ἰερ. 10₂₀.

5. Κατὰ τὴν εὔστοχον παρατήρησιν ἤδη τοῦ FRANZ DELITZSCH, *Commen- tar über das Buch Jesaja (BCAT)*, Leipzig 1889⁴, σελ. 391,—, *Biblische Psycho- logie*, σελ. 227.

6. Ἡσ. 38₁₃ ❖

ὁποῖον δέον ὅπως νοηθῆ, νομίζομεν, ἡ «ψυχὴ» (שׁוֹנָה)¹, ἡ γενικώτερον ἡ πνευματικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου²: «Δὲν ἐκριζοῦται³ τὸ σχοινίον τῆς σκη- νῆς των ἐν αὐτοῖς; Ἀποθνήσκουν καὶ οὐχὶ ἐν σοφίᾳ»⁴. Ἀπαντας δὲ τοὺς ἀνωτέρω ἐπισημανθέντας χαρακτηρισμοὺς καὶ τὰς παρομοιώσεις τοῦ ἀνθρω- πίνου σώματος καὶ δὴ καὶ ὅσα ἐξετέθησαν περὶ τοῦ ρόλου αὐτοῦ, ὡς τοῦ «ἱμα- τίου» (יְהוּדָה), τῆς «οἰκίας πηλίνης» (בְּתוּלֵי־בָרָה), τῆς «σκηνῆς» (לְהַקָּא), τῆς «δέρεως» (הַעֲרִי), τῆς «κατοικίας» (רִיבָה) καὶ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς «βάσεως» (רִיבָה) τοῦ πνευματικοῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιμαρτυρεῖ καὶ διασα- φηνίζει πλήρως ὁ ἐν τῇ Σοφίᾳ Σολομώντος ὑπάρχων ἐπιγραμματικὸς χαρακτηρι- σμὸς τοῦ σώματος ὡς «γεώδους σκήνους»⁵, ὅστις, μεθ' ὅσα ἤδη διεπιστώθησαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπόρροια ἀμέσου ἢ καὶ ἐμμέσου ἐν προκει- μένω ἐπιδράσεως τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἐφ' ὅσον ἡ θεώρησις αὕτη τοῦ σώματος οὐ μόνον ἀσυμβίβαστος δὲν εἶναι πρὸς τὰς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλή- ψεις τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλ' ὡς μόλις διεπιστώσαμεν ἀποτελεῖ τὴν πολλαχῶς πιστουμένην γνησίαν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν ὀλοκλήρου τῆς Π. Δια- θήκης. Προφανῶς δὲ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας ταύτης δέον ὅπως νοηθῆ καὶ τὸ ἐξῆς ἐπίσης λίαν διαφωτιστικὸν χωρίον τῆς Σοφίας Σολομώντος: «Παῖς... ἤμην εὐφρυνῆς ψυχῆς τε ἔλαχον ἀγαθῆς, μᾶλλον δὲ ἀγαθὸς ὢν ἤλθον εἰς σῶμα ἀμίαντον»⁶, περὶ τὴν εἰδικωτέραν ἔννοιαν τοῦ ὁποίου ὅμως ἀλλα- χοῦ τῆς ἐρεύνης ταύτης θέλομεν ἀσχοληθῆ.

Ἐνταῦθα κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξ Ἰσου πρὸς τὰ προηγούμενα σπουδαίου σημείου τῆς παραγράφου ταύτης, ὅτι δηλ. τὸ διὰ τῶν ἤδη ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπισημανθέντων ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος σκιαγραφηθὲν

1. Ὑπὲρ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς συνηγοροῦν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰ χωρία Γεν. 35₁₈, II Σαμ. 1₉, I Βασ. 17₂₁ ἐξ. Σημειοῦμεν μάλιστα τὴν ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίω (Ἰὼβ 4₂₁) παρουσίαν τοῦ שׁוֹנָה («ἐν αὐτοῖς»). Πρβλ. τὸ ἐν II Σαμ. 1₉ ὑπάρχον יְהוּדָה («ἐν ἡμῶν»). Ἄξιον μάλιστα εἶναι ὅτι ἤδη ὁ FRANZ DELITZSCH, Das Buch Iob (BCAT), Leipzig 1876^a, σελ. 83, δέχεται ὅτι ἐν προκειμένω ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς שׁוֹנָה («ψυχῆ»).

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 411 ἐξ., ἐνθα ἡ σειρά τῶν σχετικῶν χωρίων διαφωτίζονται τὴν ὡς ἂν ἐποψιν. Ἐπίσης πρβλ. G. FOHRER, Das Buch Hiob (KAT), Gütersloh 1963, σελ. 146.

3. Σημειωτέον ὅτι τὸ שׁוֹנָה ἐν τῇ διαθήσει Νιφθάλ ἀπαντᾷ μόνον ἐνταῦθα (Ἰὼβ 4₂₁) καὶ ἐν τῷ προμνημονευθέντι χωρίω τοῦ Ἡσαίου (38₁₉).

4. Ἰὼβ 4₂₁. Πρβλ. ἐνταῦθα τὸ, ὡς νομίζομεν, παράλληλον χωρίον Ἐσαϊ. 12₈ («ἔως ὅτου μὴ ἀνατραπῆ σχοινίον τοῦ ἀργυρίου...»), περὶ οὗ πρβλ. Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ὁ Ἐσαϊανισμὸς, Ἀθήναι 1951, σελ. 134.

5. Σοφ. Σολ. 9₁₅.

6. Σοφ. Σολ. 8₁₉ ἐξ.

περιγράμμα τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ κατὰ τὴν Π.Διαθήκην οὐ μόνον ἐπαληθεύει, ἀλλ' ἀναμφιβόλως καὶ ὀλοκληροῦ ἰδίᾳ ἢ ἐν σειρᾷ ἀνθρωπολογικῶν τῆς Π.Διαθήκης χωρίων, γνωστῇ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω, χρῆσις τοῦ רָצָה («σάρξ»)¹, ὡς ὅρου ἐμφαινόντος κατὰ συνειδοχὴν τὸν ὅλον ἄνθρωπον καὶ οὐχὶ μόνον τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ φύσιν. Οὕτω προσεκτικῆ ἐξέτασις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος χωρίων, κατεσπαρμένων, σημειωτέον, ἐν ποικίλοις τῆς Π.Διαθήκης βιβλίοις, διακρίνει σαφῶς τὴν εἰς πλείστας περιπτώσεις² εἰδικωτέραν ἀνθρωπολογικὴν ἔννοιαν τοῦ רָצָה , ὅπερ, μάλιστα προσφυέστατα ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν Ο' καὶ πάλιν διὰ τοῦ «σάρξ», δηλοῖ λακωνικῶς τὰς κυριωτέρας τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ δὴ τὸ εὐτελές, τὸ φθαρτὸν καὶ θνητὸν καὶ γενικῶς τὸ μάταιον αὐτοῦ. Αἱ δὲ ἰδιότητες αὗται τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ, χαρακτηρίζουσαι κατ' ἐπέκτασιν καὶ τὸν ἄνθρωπον καθ' ὅλου, συνυφαίνονται μετὰ τῆς ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ πολλᾶκις ἐπαναλαμβανομένης διαπιστώσεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι רָצָה («σάρξ»)³.

Πρὸ παντὸς ἄλλου ὁμῶς ἐν τῇ σειρᾷ τῶν εἰρημένων χωρίων τὸ ἐκεῖ ὑπάρχον רָצָה τίθεται, ἵνα ἀπερίττως ἐκφράσῃ καὶ νέον τι, σπουδαῖον μάλιστα, ἰδιάζον τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος χαρακτηριστικόν, ὅπερ οὕτω προσδιορίζει καὶ τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν, ἥτοι τό, κατὰ τὰς σχετικὰς μαρτυρίας ὀλοκληροῦ τῆς Π.Διαθήκης ἤδη εὐθύς ἀπὸ τῆς πτώσεως καὶ ἐντεῦθεν⁴, ἀποτελοῦν ἐκτυπον πλεόν γινώρισμα τοῦ ἀνθρώπου, ἐκτὸς τοῦ πεπερασμένου οὗ τῆς τε ὑλικῆς⁵ καὶ τῆς πνευματικῆς⁶ αὐτοῦ φύσεως, καὶ τὸ ἀμαρτωλὸν αὐτοῦ⁷, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν ἀποκαλυπτικωτάτην μαρτυρίαν τῆς Γενέσεως ἤδη ἀπὸ τῆς πρωτῆμου ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους «κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτῆς»⁸. Λίαν δὲ διαφωτιστικὸν εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, πρὸς ὑπογράμμισιν τοῦ ὑφισταμένου οὐσιαστικοῦ καὶ ἡθικοῦ χάσματος μεταξὺ τοῦ ἀπολύτως πνευματικοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πεπερασμένου

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 421έξ.

2. Τὰ σχετικὰ χωρία εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἰδίᾳ καὶ τὰ ἐξῆς: Γεν. 6_{8,12}, Δευτ. 5₂₈, ΙΙ Χρον. 32₈, Ψαλμ. 56₆, 65₉, 78₃₉, 145₂₁, Ἰωήλ 3₁, Ζαχ. 2₁₇, Ἦσ. 40₅, 49₂₈, 66₁₈, 28, Ἰερ. 25_{3,11}, 32_{37,45}, Ἰεζ. 21_{4,10}, Σοφ.Σειρ. 28₅, 39₁₂, 45₄.

3. Ἀρχῆς γενομένης ἤδη ἀπὸ τοῦ κλαστικοῦ ἐν προκειμένῳ χωρίου Γεν. 6₈ («... διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας»).

4. Πρβλ. ἰδίᾳ Γεν. 6₈ καὶ δὴ Γεν. 6₁₂.

5. Πρβλ. ΙΙ Χρον. 32₈, Ἰερ. 17₅ κλπ.

6. Πρβλ. Ψαλμ. 78₃₉, Ἰωήλ 3₁, Σοφ.Σειρ. 45₄ κλπ. Ἐπίσης πρβλ. καὶ τὸ λίαν χαρακτηριστικὸν σχετικὸν χωρίον Ἦσ. 33₁₁ («ματαία ἔσται ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὑμῶν»).

7. Πρβλ. ἰδίᾳ Γεν. 6₁₂, Δευτ. 5₂₈, Σοφ.Σειρ. 28₅ κλπ. Ἐπισημαίνομεν ἐνταῦθα καὶ τὰ κάτωθι χωρία: Ἐκκλ. 5₅, 11₁₀, Σοφ.Σολ. 1_{4,8}, 9₁₅, Σοφ.Σειρ. 17_{8,11}, 23₁₇, πρβλ. ΙV Μακκ. 7₁₈. Ἐπίσης πρβλ. Ψαλμ. 119₁₃₀, ὡς καὶ Ψαλμ. 38₄ Ἰεζ. 32₂₇.

8. Γεν. 6₁₂. Πρβλ. Γεν. 6₈, Ψαλμ. 78₃₉.

και δὴ καὶ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, γίνεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ χαρακτηριστικῆ χρήσις τοῦ **σὰρξ** («σάρξ»), ἐμφαίνοντος, ὡς εἴπομεν, τὸν ἄνθρωπον καθ' ὅλου, ὡς, πρὸς τοὺς ἄλλοις, δηλοῦ καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον: «*Τίς γὰρ σὰρξ, ἥτις ἤκουσε φωνὴν Θεοῦ ζῶντος λαλοῦντος ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς ὡς ἡμεῖς καὶ ζήσεται;*»¹. Ἀλλαχοῦ πάλιν τίθεται εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ βαρυσήμαντος διακήρυξις: «*Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς πάσης σαρκὸς· μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται τι;*»². Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ συμφώνως πρὸς τὸ ψαλμικὸν χωρίον αἰτιολόγησις τῆς θείας μακροθυμίας ἐναντι τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐρειδομένης ἐπὶ τοῦ ὅτι ὁ ὑπερβατικὸς τῆς Π. Διαθήκης Θεὸς «*ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἰσιν, πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον*»³, ἐνῶ ἐξ ἄλλου λίαν ἐκφραστικῆ εἶναι καὶ ἡ πλήρης ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν Θεὸν διαπίστωσις: «*ἐπὶ τῷ Θεῷ ἠλπισα, οὐ φοβηθήσομαι· τί ποιήσει μοι σὰρξ;*»⁴.

Ἐκ παραλλήλου ὅμως πρὸς τὴν διὰ τῆς τελευταίας ταύτης ἐννοίας τοῦ **σὰρξ** συμπληρωθεῖσαν σκυθρωπὴν ὄψιν τῆς αὐθεντικῶς ὑπὸ τῆς Π. Διαθήκης παρεχομένης εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου, ἀρρήκτως συνδεομένης, ὡς μόλις διεπιστώσαμεν, πρὸς τὴν ὕλικὴν αὐτοῦ φύσιν, εἶναι ἀνάγκη ὅπως διευκρινισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι τὰ ὅσα ἐξετέθησαν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὸ ἐσφαλμένον συμπέρασμα, ὅτι δηλ. κατὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν τῆς Π. Διαθήκης τὸ σῶμα περιφρονεῖται ἢ ὅτι κἀν ὑποτιμᾶται ἢ τε ἀξία καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ. Πράγματι δὲ πάντα τὰ ἀνωτέρω περιγράφοντα τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐπιτρέπουν, νομιζόμεν, νὰ συναγάγωμεν ἀσφαλῆ συμπεράσματα μόνον περὶ τοῦ ὅτι ἡ ὕλικὴ φύσις ὑπολείπεται ἐμφανῶς τῆς πνευματικῆς, ἥτις, ὡς ἤδη μὲν ὑπεδηλώθη⁵, κατωτέρω δὲ θέλει καταδειχθῆ, καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον κορωνίδα τῆς ὄρατῆς δημιουργίας καὶ δι' ἧς μετέχει οὗτος τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, συγγενεῶν ἅμα πρὸς τὸν ἀπολύτως πνευματικὸν Θεόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὅμως ἐξ ἄλλου καὶ αὐστηρῶς, ὡς μόλις διεπιστώσαμεν, διακρίνεται, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἰδίᾳ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι «σὰρξ».

Παρὰ ταῦτα, ἀνεπιφυλάκτως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχετικῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης χωρίων ἀβιάστως ἀνακύπτουσα αὐθεντικὴ αὐτῆς διδασκαλία περὶ τε τῆς ἀξίας καὶ τῆς

1. Δευτ. 5₂₀. Πρβλ. περαιτέρω Ἱερ. 25₂₁, Ἥσα. 31₉, 40₉, 49₂₆, 66_{18,26}, Ἰεζ. 24₁₀, ὡς καὶ Π. Χρον. 32₉, Ψαλμ. 65₉, 145₃₁ κλπ.

2. Ἱερ. 32₂₇. Τοῦτο δὲ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ χωρία ἐκεῖνα, ἐνθα χαρακτηρίζεται ὡς «*Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς*» (Ἀριθμ. 16₂₂, 27₁₈). Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι σχετικὸν πρὸς τὸ β' ἡμιστ. τοῦ Ἱερ. 32₂₇ εἶναι καὶ τὸ Σοφ. Σειρ. 39₁₀.

3. Ψαλμ. 70₃₉.

4. Ψαλμ. 56₈.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 249εξ., 401εξ.

σημασίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δὲν ρίπτει τὸ βάρος μόνον ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ ὕλικου συστατικοῦ, ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ ἐπὶ δύο εἰσέτι σημείων ἀποδεικνυόντων τὴν ἀξίαν τούτου. Ὁθεν ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δέον ὅπως ἐρείδεται καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων σημείων, ὡς τό, οὕτως εἰπεῖν, ἀντίρροπον τῶν ἤδη γνωστῶν δεδομένων, οὕτως ὥστε ἡ ἀμφίπλευρος αὕτη ἐξέτασις νὰ ὀρθοῦται ὡς ἀνυπέρβλητον ἐμπόδιον ἔναντι πάσης μονομερείας ὀδηγούσης εἴτε εἰς ὑποτίμησιν εἴτε πάλιν εἰς ὑπερτίμησιν αὐτοῦ.

Καὶ ἐν πρώτοις κατὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν δλοκλήρου τῆς Π.Διαθήκης, ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος¹ ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ὅτι τοῦτο ἀναγνωρίζεται ὡς δι' εἰδικῆς ἐπεμβάσεως πλασθὲν προσωπικὸν τοῦ Θεοῦ δημιουργήμα. Ὑπενθυμίζομεν δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν διεπιστάθη², ἔχει μὲν τὰς ρίζας ἐν τῇ β' ἀνθρωπολογικῇ διηγήσει, πιστοῦται δ' ἡμῶς καὶ ὑπὸ σειρᾶς σχετικῶν χωρίων, ἔνθα καὶ σαφῶς διακηρύσσεται ὅτι ὁ Θεὸς μυστηριωδῶς διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐνεργῶν εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις «ἐκτίσεν»³ τὸ σῶμα οὐ μόνον τοῦ πρωτοπλάστου, ἀλλὰ καὶ παντὸς διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀπογόνου αὐτοῦ. Διὰ δὲ τῆς θείας ταύτης καὶ προσωπικῆς ἐπεμβάσεως ἡ ἀμορφος ὕλη ἀναδεικνύεται εἰς σῶμα καὶ δὴ «διαρρυθμίζεται»⁴ εἰς ὄργανισμὸν σύνθετον, ἡ τελειότης τοῦ ὅπουλου εἶναι, βεβαίως, ἀνόλογος πρὸς τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ ὡς θείου τεχνουργήματος. Πρὸ παντὸς δὲ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς θείου καὶ δὴ κατὰ τεκμήριον τελειότερου ὕλικου δημιουργήματος, ἰσχύει, νομίζομεν, ὅτι περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν λοιπῶν ὕλικῶν δημιουργημάτων, πρὸς α καὶ συγγενεῦει δι' αὐτοῦ ὁ ἀνθρώπος, δηλ. ὁ ἐν τῇ α' διηγήσει διδόμενος λακωνικὸς χαρακτηρισμὸς «καλόν»⁵, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν εἶναι ἴσως ἀσχετος καὶ ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα⁶ στοχαστικὴ παρομοίωσις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος πρὸς τὸν «χόρτον» καὶ δὴ καὶ πρὸς τὸ «ἄνθος τοῦ ἀγροῦ»⁷, ἐξαιρούσα, ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, τὸ τε ἀπέριττον κάλλος καὶ τὴν ἐν τῇ ἀπλότητι μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς ὀρθίας αὐτοῦ στάσεως, πλασθέντος, θὰ

1. Ἐν προκειμένῳ πρβλ. Ἰδία P.VOLZ, Die Würde des Menschen im Alten Testament (ἐν: FS G.Wehrung, σελ. 1-8), 1940, H.BARUK-Z.COHN, Le respect du corps humain dans la tradition hébraïque (ἐν: RHMH 8,1, σελ. 5-9), 1955, W. EICHHRODT, Man in the Old Testament (StBTh 4), London 1951.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 256έξ. καὶ δὴ σελ. 405έξ., ἔνθα καὶ ἡ σειρὰ τῶν χωρίων, εἰς α, χάριν συντομίας, καὶ παραπέμπομεν ἐνταῦθα.

3. Σοφ.Σειρ. 17, κλπ.

4. Π Μκκκ. 7₂₃γ.

5. Γεν. 1^{419, 12113, 12125}. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 256έξ., 259.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 431έξ.

7. Ψαλμ. 103₁₆β.

ἔλεγέ τις, ἵνα ἐπιβλέπη μὲν τὸν γύρω αὐτοῦ κόσμον, ἀντικρύζῃ δ' ἄνευ κόπου καὶ τὸν οὐρανόν, ἔνθα, κατὰ τὴν ἀντίληψίν τῆς Π.Διαθήκης, ὁ «θρόνος» τοῦ Θεοῦ¹.

Ἄφ' ἑτέρου ὁμως, κατὰ τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς Π.Διαθήκης, ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τοῦ ὡς θείου δημιουργήματος θεωρουμένου ἀνθρωπίνου σώματος ἀναδεικνύεται ἔτι μᾶλλον, δεδομένου ὅτι τοῦτο συνδέεται πρὸς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, τῆς ὁποίας, ὡς ὑποδηλοῖ μὲν ἤδη αὐτὴ ἡ β' διήγησις², ἐπιμαρτυρεῖ δ' ἀψευδῶς καὶ σειρὰ ἀνθρωπολογικῶν χωρίων, ἀποτελεῖ τὸ ἐνδιαίτημα, χαρακτηριζόμενον μάλιστα, κατὰ τὰς ἐν τοῖς πρόσθεν γενομένας διαπιστώσεις³, ὡς «οἰκία», «σκηνή», «σκῆνος», «δέρρις», «κατοικία» καὶ ὡς «ἱμάτιον». Οὕτω δὲ τὸ ὑλικὸν σῶμα ζωοποιούμενον ὑπὸ τῆς πνευματικῆς φύσεως καὶ δὴ ἐνούμενον μετ' αὐτῆς εἰς ἀρμονικὸν σύνολον, ἀποτελοῦν ἐντεῦθεν ἀδιάσπαστον μέρος τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος, ἀποβαίνει ἢ ἐπὶ γῆς «βάσις» (𐤁𐤏𐤃)⁴ τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου. Ὡς εἴπομεν μάλιστα καὶ ἀνωτέρω⁵, διὰ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῆς φύσεως τὸ σῶμα αὐτοῦ, μετέχον καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, κοινωνεῖ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θείου. Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἀπορρέουσιν, ὡς εἴπομεν, καὶ ἐκ τοῦ στενοῦ συνδέσμου αὐτοῦ μετὰ τῆς πνευματικῆς φύσεως καὶ δὴ καὶ ἐκ τοῦ ρόλου αὐτοῦ, ὡς τοῦ αἰσθητοῦ φορέως τοῦ «κατ' εἰκόνα», σχετίζεται ἀπὸ τινος ἐπόψεως καὶ ἡ ἐξῆς βαρυσήμαντος διακήρυξις τοῦ Θεοῦ: «Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἀνθρώπον»⁶. Σαφῆ ὁμως καὶ κατηγορηματικὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς τοιαύτης σημασίας καὶ ἀξίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἔχομεν καὶ ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς περιτομῆς, ὡς τῆς ἐπὶ τῆς «σαρκός» (𐤓𐤑𐤁) ἐκάστου ἀνθρώπου σφραγίδος τῆς θείας Διαθήκης: «Καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς σαρκὸς ὑμῶν εἰς διαθήκην αἰώνιον»⁷.

Ἐξ ἄλλου οὐδόλως ἄσχετοι πρὸς τὰ μόλις ἐκτεθέντα περὶ τοῦ σώματος εἶναι, νομίζομεν, καὶ αἱ γνωσταὶ ποικίλαι διατάξεις τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας ἀφορᾶσαι εἰς τε τὴν ὑγίειαν καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ σώματος, ἦτις, κατὰ

1. Πρβλ. Ψαλμ. 11₄, 103₁₉, Ἦσ. 61₁. Ἐπίσης πρβλ. Παροιμ. 8₂₇ κλπ.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 258, ὡς καὶ ἔσται περὶ τῆς ἐν προκειμένῳ χρήσεως τοῦ

𐤁𐤏𐤃 («ἐμφυσῶ») ἐλέγχθησαν ἐκεῖ.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 434εξ., 436.

4. Ἰώβ 4_{10β}.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 259.

6. Γεν. 9₆.

7. Γεν. 17₁₀. Πρβλ. ἐπίσης τὴν χρῆσιν τοῦ 𐤓𐤑𐤁 ἐν τοῖς χωρίοις Ἰεζ. 11₁₉, 36₃₆ κλπ.

τὴν σχετικὴν ἀντίληψιν τῆς Π.Διαθήκης, ἐπηρεάζει αὐτὴν τὴν ἠθικὴν καθαρότητα τοῦ ἀνθρώπου. Σημειωτέον μάλιστα, ὅτι ὑπὸ τῆς σοφιολογικῆς γραμματείας¹ ἡ ὑγεία τοῦ σώματος προβάλλεται ὡς καθήκον τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς δὲ τούτοις δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παροραθοῦν ἐν προκειμένῳ καὶ αἱ διατάξεις ἐκεῖναι τῆς αὐτῆς νομοθεσίας, δι' ὧν ἀπαγορεύονται αὐστηρῶς αἱ συνήθειαι ἐν τῷ προχριστιανικῷ κόσμῳ, μάλιστα δὲ ἐν τῷ ἀμέσῳ πολιτιστικῷ τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ περιβάλλοντι, εἴτε διὰ τῆς βίας εἴτε καὶ ἐκουσίως διὰ λατρευτικὸς σκοποὺς ἄγριοι, πολλακίς, ἀκρωτηριασμοὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς ὁ εὐνουχισμός², ἡ καὶ ἡ ἀλλοίωσις καὶ παραμόρφωσις αὐτοῦ δι' «ἐντομίδων»³ καὶ «γραμμάτων στικτῶν»⁴, ὡς ἐπίσης καὶ αὐτὸ τὸ «φαλάκρωμα»⁵ τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ φθορὰ «τῆς ὄψεως τοῦ πάγονος»⁶. Τέλος ὑπογραμμίζομεν, ὅτι καὶ αἱ τοσοῦτον συνήθειαι ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑγγύς Ἀνατολῇ, ἰδίᾳ δ' ἐν ταῖς μεσοποταμιακαῖς νομοθεσίαις, σωματικαὶ τιμωρίαι, καὶ δὴ καὶ αἱ ἀπάνθρωποι ποιναὶ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ μελῶν τοῦ σώματος σπανιώτατα ἐπιβάλλονται ὑπὸ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ δικαίου, προβλεπόμεναι κυρίως προκειμένου περὶ τοῦ περιφήμου ἀνόμου τῆς ἀναταποδόσεως»⁷, ὑφισταμένης, μάλιστα, τῆς δυνατότητος ἐξαγορᾶς τῆς ποινῆς⁸.

(Συνεχίζεται)

1. Πρβλ. ἰδίᾳ Σοφ. Σειρ. 30₁₄ἔξ., 31₁₆ἔξ., 37₂₀ἔξ. Πρβλ. ἐπίσης Παροιμ. 3, ἔξ., 17₂₂.

2. Πρβλ. Δευτ. 23₁. Ἐπίσης πρβλ. ἐνταῦθα τὴν χαρακτηριστικὴν διάταξιν Δευτ. 25₁₁ἔξ.

3. Λευιτ. 19₂₈, 21₆, Δευτ. 14_{1α}.

4. Λευιτ. 19₂₈.

5. Δευτ. 14₁, πρβλ. Λευιτ. 19₂₇. Ἐντεῦθεν ἴσως καὶ ἡ σχετικὴ διάταξις τοῦ Ναζιραιῶτου (Ἀριθμ. 6₆ἔξ., πρβλ. Κρ. 13₆, 16₁₇, I Σαμ. 1_{11γ} κλπ.).

6. Λευιτ. 19₂₇.

7. Ἐξ. 21₂₈ἔξ., Λευιτ. 24₁₈ἔξ.

8. Προχείρως πρβλ. ἐν προκειμένῳ R.deVAUX, Das Alte Testament und seine Lebensordnungen, τόμ. I, σελ. 255ἔξ.